

14 Förslag på insatser för försoning och upprättelse

14.1 Insatser för en ansvarstagande upprättelse- och försoningsprocess

Som en introduktion följer nedan en lista med de förslag och uppmaningar som kommissionen lägger fram i detta kapitel. Förslagen är riktade till regeringen och strukturerade utifrån fyra övergripande mål. Genom att identifiera dessa mål vill kommissionen peka ut riktningen för regeringens fortsatta arbete för att främja försoning och bidra till upprättelse. Förslagen ska bidra till att de övergripande målen nås men det kan finnas behov av andra eller ytterligare åtgärder än de som kommissionen föreslagit för att fullt nå målen. Kommissionen ser att målen behöver kunna följas upp och har därför föreslagit att regeringen i nära samråd med minoriteten utarbetar en handlingsplan som innehåller en tydlig uppföljningsmekanism.

Även andra aktörer än staten har haft en roll i assimileringspolitik. Det kan även finnas aktörer som kan spela en viktig roll i försoningsprocessen. Kommissionen riktar därför en rad uppmaningar till andra aktörer om åtgärder som behöver vidtas. Kommissionen har i denna del tagit inspiration från sannings- och försoningskommissionen i Kanada.

För att läsa mer om de enskilda förslagen hänvisas till de särskilda avsnitten i detta kapitel.

Insatser för en fortsatt försoningsprocess

Regeringen

- bör ta på sig ansvaret för en fortsatt sammanhållen försoningsprocess i nära samråd med minoriteten, myndigheter och andra berörda aktörer,
- bör utan dröjsmål erkänna de kränkningar som har begåtts mot minoriteten,
- bör utan dröjsmål inleda en dialog med minoriteten om förutsättningarna och formerna för en offentlig ursäkt,
- bör utan dröjsmål och i nära samarbete och dialog med minoriteten utarbeta en handlingsplan för genomförandet av förslag till fortsatta insatser som kan bidra till upprättelse och främja försoning.

Övergripande mål: synliggörande och egenmakt

Regeringen

- bör ge minoriteten ökat inflytande och ökad egenmakt,
- bör erkänna kväner och lantalaiset som en del av den nationella minoriteten tornedalingar,
- bör ge stöd till etablerandet av ett huvudmuseum,
- bör ge stöd till inrättandet av ett informationscentrum,
- bör ge Forum för levande historia ett utökat uppdrag i syfte att synliggöra historiska övergrepp och kränkningar av minoriteten,
- bör öka organisationsbidraget till minoritetsorganisationerna,
- bör i nästa sändningstillstånd för public service (2026–2031) se till att förstasändningar och det samlade utbudet av programverksamhet på meänkieli ökar,
- bör ge Vetenskapsrådet i uppdrag att genomföra en satsning om minoritetens historia, språk och samhälle,
- bör se till att kommissionens slutbetänkande översätts till meänkieli,
- bör se till att minoriteten får representation i Ortnamnsrådet,
- bör se till att återbördande av mänskliga kvarlevor omfattar minoriteten.

Övergripande mål: förverkliga och utöka rättigheterna

- Förslagen i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* bör genomföras.
- De folkrättsliga åtagandena i förhållande till språkstadgan bör utökas.
- Regeringen bör utreda frågan om språk som en grund för diskriminering i diskrimineringslagen.

Övergripande mål: språkrevitalisering och kulturfrämjande

Regeringen

- bör permanenta pågående insatser för språket,
- bör ge Statens skolverk ett uppdrag som syftar till att integrera undervisning på meänkieli i kommuner i förvaltningsområdet,
- bör utreda hur statsbidrag för alfabetiseringskurs i meänkieli kan genomföras,
- bör stärka möjligheten att lära sig meänkieli i kombination med de kulturella och kreativa näringarna.

Övergripande mål: stärkt nordiskt samarbete

- Regeringen bör ta initiativ till gränsöverskridande samarbete med Norge och Finland för att främja minoritetens språk och kultur.

Frågor som kräver ytterligare utredning

- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning som på ett allsidigt sätt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel.
- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning av frågan om hur avvitrningen av ströängar genomförts i syfte att reda ut rättsliga oklarheter kring rättigheter kopplade till ströängar så som jakt och fiske.
- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk.

Kommissionen uppmanar följande aktörer att vidta åtgärder

- Svenska kyrkan bör erkänna kyrkans delaktighet i assimileringprocessen och i nära dialog med minoriteten vidta åtgärder som kan bidra till upprättelse och försoning.
- Länsstyrelsen i Norrbottens län bör granska sin roll i förhållande till arbetsstugorna och utbildningsinsatserna.
- Berörda kommuner bör granska sin roll i förhållande till arbetsstugorna och skolhemmen.
- Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor bör underlätta tillgången till arkivmaterial och rikta medel till studier som kan leda till att meänkieli främjas.
- Universitet och högskolor bör göra efterforskningar om sin roll i rasbiologiska undersökningar och insamling av mänskliga kvarlevor samt anta en minoritetspolitisk strategi.
- Tornedalens folkhögskola bör närmare granska sin roll och sitt ansvar i assimileringen av minoriteten.
- Delägarna Region Norrbotten och kommunerna Arjeplog, Boden, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kalix, Kiruna, Luleå, Pajala, Piteå, Älvsbyn, Övertorneå och Övertorneå bör aktivt synliggöra minoriteten genom Filmpool Nord.

14.2 Regeringen bör ta på sig ansvaret för en fortsatt försoningsprocess

Bedömning: Regeringen bör ta på sig ansvaret för en fortsatt sammanhållen försoningsprocess i nära samråd med minoriteten, myndigheter och andra berörda aktörer.

Det ingår inte i kommissionens uppdrag att överväga eventuella ansvarsfrågor i enskilda fall eller ekonomisk kompensation till enskilda som har drabbats. Det hindrar dock inte att kommissionen drar en slutsats om vilken aktör som har haft det övergripande ansvaret för den genomförda assimileringpolitiken. Kommissionens kartläggning visar att assimileringpolitiken till stor del har varit sanktionerad av

staten och att den har fått konsekvenser som lever vidare än i dag för minoriteten. Statens och Svenska kyrkans agerande har inneburit en skada för minoriteten.

Skadan har skett på flera olika sätt, t.ex. genom en förlust av traditionella näringar och markrättigheter, en nedvärderande syn på och skambeläggande av minoritetens språk, kultur och traditioner, upplevelser av rasbiologiska undersökningar samt underlåtenhet att skydda enskilda, särskilt barn, från kränkningar och övergrepp. Skadan har inneburit en kränkning av människovärdet vilket har orsakat smärta och lidande. Skadan har vidare påverkat tilliten till samhället, självkänslan och möjligheter att tillgodogöra sig utbildning. För en del kan det även ha påverkat rätten till trosutövning. Skadan har inneburit bristande likvärdighet och inflytande. Slutligen har skadan påverkat relationer både inom minoriteten och i förhållande till andra minoriteter, samt inom enskilda familjer som tillhör minoriteten.

Så som har redovisats i detta slutbetänkande fanns ett nätverk av samverkande institutioner och aktörer som bidrog till assimileringspolitikens genomförande. Nätverket bestod av myndigheter, präster, lärare, rektorer, föreståndarinnor på arbetsstugor, militärer, biskopar, politiker, landshövdingar och andra som strävade efter att införa svenskt språk och svensk kultur i minoritetsområdet. Även privat verksamhet som arbetsstugorna integrerades i den statliga organisationen. Försvarspolitik, järnvägspolitiken, skol-, fostrans- och upplysningspolitiken och möjligen politiken kring naturresurser nyttjades parallellt för att uppnå assimileringspolitikens syfte. Det var staten i form av regering, riksdag, myndigheter och andra offentliga aktörer som planerade och genomdrev assimileringspolitik.

En försoningsprocess tar tid och kräver ett långsiktigt och systematiskt arbete. Den måste genomföras i nära dialog och samarbete med minoriteten och av en ansvarig aktör som håller samman processen och driver den framåt. Ansvaret för den fortsatta försoningsprocessen vilar i främsta rummet på regeringen men även myndigheter och andra aktörer har ett ansvar. Regeringen bör därför ta ansvar för en fortsatt sammanhållen försoningsprocess i nära samråd med minoriteten, myndigheter och andra berörda aktörer.

14.3 Regeringen bör utan dröjsmål erkänna de kränkningar som har begåtts mot minoriteten

Bedömning: En fortsatt försoningsprocess förutsätter att staten erkänner sin delaktighet i och sitt ansvar för den assimileringspolitik som har bedrivits mot minoriteten under 1800- och 1900-talen samt de konsekvenser detta har fått för minoriteten.

Förslag: Regeringen bör erkänna statens ansvar för de kränkningar som har begåtts mot minoriteten och att de inneburit en skada för minoriteten. Mot bakgrund av att många av dem som drabbats av assimileringspolitiken är äldre bör regeringen utan dröjsmål tillkännage sitt erkännande.

Det som har framkommit i kommissionens kartläggning och granskning av assimileringspolitiken visar att staten genom en rad aktiva handlingar har bedrivit en assimileringspolitik som har fått allvarliga konsekvenser för minoriteten. Utgångspunkten för assimileringspolitiken har varit statens ideologiska ställningstagande om att minoritetens språk och kultur är av mindre värde. Staten har genomfört assimileringen genom bl.a. myndighetsstyrning och villkorade statsbidrag.

Men statens ansvar handlar inte bara om en aktivt genomförd assimileringspolitik. Statens underlåtenhet att vidta tillräckliga åtgärder för att främja och bevara minoritetens språk har också fått konsekvenser för minoriteten. För många inom minoriteten har det inneburit att minoritetens språk och kultur förmins-kats, nedvärderats och i vissa fall gått förlorade. De trauman många inom minoriteten har upplevt lever kvar än i dag och har till viss del återupplevts genom kommissionens kartläggning. Kommissionens arbete har även inneburit att intervju-personerna reflekterat över sina upplevelser, sin egen historia och sitt kulturarv. För många har det inneburit att de för första gången har kunnat reflektera över vad de och deras föräldrar varit med om och på vilket sätt det har påverkat nästkommande generationer.

Kommissionens kartläggning har med andra ord inneburit att erfarenheter, som tidigare inte diskuterats i någon större utsträckning, har lyfts fram i offentligheten. Det har väckt förväntningar på en fortsatt process även efter att kommissionens uppdrag är avslutat.

Av kommittédirektivet framgår att det är viktigt att försoningsprocessen fortsätter långsiktigt även efter att kommissionens slutbetänkande lämnats fram. För att en försoningsprocess, inklusive en offentlig ursäkt, överhuvudtaget ska vara möjlig krävs som ett första steg att en ansvarig aktör erkänner de kränkningar som begåtts mot minoriteten. En fortsatt försoningsprocess förutsätter att staten erkänner sin delaktighet i och sitt ansvar för den assimileringspolitik som har bedrivits mot minoriteten under 1800- och 1900-talen samt de konsekvenser detta har fått för minoriteten. Att inte erkänna statens ansvar för de kränkningar som har begåtts mot minoriteten och det faktum att dessa kränkningar inneburit en skada riskerar att uppfattas som ytterligare en kränkning och ett osynliggörande av minoriteten.

Regeringen bör därför utan dröjsmål erkänna statens ansvar för de kränkningar som har begåtts mot minoriteten samt det faktum att dessa inneburit en skada för minoriteten. Mot bakgrund av att många av dem som drabbats av assimileringspolitiken är äldre bör regeringen utan dröjsmål tillkännage sitt erkännande.

14.4 Dialog om förutsättningarna och formerna för en offentlig ursäkt

Förslag: Regeringen bör utan dröjsmål inleda en dialog med minoriteten om förutsättningarna och formerna för en offentlig ursäkt. Mot bakgrund av att många av dem som drabbats av assimileringspolitiken är äldre är det angeläget att dessa personers behov och önskemål särskilt beaktas.

Offentliga ursäkter återkommer som viktiga element i många nationella försoningsprocesser i världen. Sådana ursäkter kan ha stor betydelse genom att de bildar en startpunkt för ett nytt sätt för de involverade parterna att förhålla sig till varandra.

Offentliga ursäkter i andra länder har ofta gällt rättighetskränkningar i samband med krig, kolonialism, slaveri, diktatur eller annat auktoritärt styre. En relativt stor andel av ursäkterna är riktade till urfolk och minoriteter. Sådana ursäkter har exempelvis framförts i Kanada, Australien, Norge, Tjeckien och Peru. I Norge framförde

kungen Harald V 1997 en ursäkt till det samiska folket för den förnorskningspolitik som staten hade utsatt samerna för.

Det finns olika former för hur en ursäkt kan framföras. Den kan framföras skriftligen eller muntligen vid en ceremoni. Det varierar också vem som framför en ursäkt. Den kan exempelvis föras fram av statsministern, ansvarig minister eller parlamentets talman. I Sverige framförde dåvarande talman Per Westerberg 2011 en ursäkt till dem som utsattes för vanvård i den sociala barnvården under 1900-talet.

Frågor om offentliga ursäkter väcker ofta gränsdragningsfrågor om exempelvis vilken tidsperiod och vilka historiska orättvisor ursäkten ska omfatta, vilka som ska bjudas in etc. Ursäkter föregås ofta av ett långt påverkansarbete och är resultatet av en politisk process.

Det som framkommit i kommissionens kartläggning visar att det finns ett behov av försoning mellan minoriteten och staten. Bland dem som har uttryckt att de vill ha en ursäkt framkommer att de önskar att staten på olika sätt erkänner att fel har begåtts, vilka konsekvenser det har fått och att staten som aktör har haft ett ansvar. Det finns även personer som inte vill ha en ursäkt bl.a. eftersom de tycker att den kommer för sent, då många drabbade gått bort. Flera menar att det inte är ursäkten i sig som är det viktiga utan vilka åtgärder som staten vidtar i samband med en eventuell ursäkt. Flera nämner också att det är viktigt att det som hänt blir känt så att det inte händer igen.

En offentlig ursäkt kan bidra till en personlig upprättelse för dem som har upplevt och kanske försökt påtala missförhållanden i t.ex. arbetsstugor. Den kan också bidra till en personlig upprättelse för dem som lidit av konsekvenserna av försvenskningens politik. En ursäktsceremoni, med den mediala uppmärksamhet som detta vanligen innebär, kan bidra till att sprida kunskap om och synliggöra minoritetens historia och erfarenheter. Samtidigt finns det risker med en ursäkt om den framförs förhastat och utan förankring. Både formen för och innehållet i en offentlig ursäkt behöver noga förankras med minoriteten. Det är därför viktigt att avsätta både tid och resurser för den process som ska leda fram till en offentlig ursäkt. Så som har nämnts tidigare kan såväl innehåll som formen för framförandet riskera att ytterligare försvaga förtroendet för staten. Därför är det avgörande att ursäkten är väl förberedd och väl förankrad inom minoriteten.

Oavsett formen för en offentlig ursäkt är det viktigt att den inte bara blir en symbolisk fråga utan även innebär konkreta åtgärder som kan bidra till upprättelse och försoning. Offentliga ursäkter som inte åtföljs av handlingar som syftar till upprättelse riskerar att bagatellisera kränkningar av människovärdet och försvåra försoningsprocessen.

Kommissionen föreslår att regeringen utan dröjsmål inleder en dialog med minoriteten om förutsättningarna och formerna för en offentlig ursäkt. Mot bakgrund av att många av dem som drabbats av assimileringpolitiken är äldre är det angeläget att dessa personers behov och önskemål särskilt beaktas.

14.5 Mekanism för genomförande och uppföljning av förslagen

Förslag: Regeringen bör utan dröjsmål och i nära samarbete och dialog med minoriteten utarbeta en handlingsplan för genomförandet av förslag till fortsatta insatser som kan bidra till upprättelse och främja försoning. Handlingsplanen bör vara riksdagsbunden och innehålla en tydlig uppföljningsmekanism som ger minoriteten insyn i och möjlighet att påverka regeringens arbete med handlingsplanen.

14.5.1 Staten har ett moraliskt ansvar att reparera skadan

Kommissionen föreslår en rad olika åtgärder som kan bidra till upprättelse och främja försoning. Förslagen är strukturerade utifrån följande övergripande mål:

- synliggörande och egenmakt,
- förverkligade och utökade rättigheter,
- språkrevitalisering och kulturfrämjande,
- stärkt nordiskt samarbete för språket.

De övergripande målen efterföljs av kommissionens bedömningar och förslag till insatser som kan bidra till de övergripande målen. Genom att identifiera övergripande mål vill kommissionen peka ut

riktningen för regeringens fortsatta arbete för att främja försoning och bidra till upprättelse.

Kommissionens bedömning och förslag tar avstamp i det som har framkommit i kartläggningen och särskilt intervjupersonernas egna önskemål. Kommissionen har även beaktat vad som framkommit i andra sammanhang, exempelvis den kritik som har förts fram till Sverige inom ramen för Europarådets granskning av Sveriges efterlevnad av ramkonventionen till skydd för de nationella minoriteterna och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.

Kommissionen vill i sammanhanget påminna om att Sverige enligt ramkonventionen har åtagit sig att främja de förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör en inhemsk minoritet ska ges möjlighet att bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv. Kommissionens kartläggning bekräftar den kritik som har förts fram i internationella granskningar om att Sverige inte vidtar tillräckliga åtgärder för att minoriteten ska kunna behålla och utveckla sitt språk och sin kultur.

Kommissionen anser att Sverige inte bara har en folkrättslig förpliktelse att säkerställa att minoriteten kan bibehålla och utveckla sin kultur och bevara väsentliga delar av sin identitet. Den skada som har åsamkats minoriteten genom den statligt sanktionerade assimileringspolitikens förpliktigar även moraliskt att reparera skadan. Det kräver att regeringen visar på ansvarstagande och handlingskraft i genomförandet av de föreslagna åtgärderna. Regeringen behöver även tillskjuta tillräcklig finansiering för att åtgärderna ska kunna förverkligas. De föreslagna åtgärderna får med andra ord inte bara bli en pappersprodukt.

14.5.2 Minoriteten måste ges inflytande över regeringens fortsatta arbete för försoning och upprättelse

Minoriteten har generellt ett lågt förtroende för staten och dess myndigheter, därför finns det en risk för en svekdebatt om regeringens genomförande av förslagen fördröjs, inte ses som tillräckligt eller överhuvudtaget inte blir av. Det är därför viktigt att minoriteten ges en aktiv roll och har insyn i hur och när förslagen ska genomföras. Utifrån de övergripande målen kan det även vara så att minori-

teten ser behov av andra eller ytterligare åtgärder än de som kommissionen föreslagit.

Mot den bakgrunden ser kommissionen ett behov av en mekanism som konkretiserar regeringens fortsatta arbete med att främja försoning och bidra till upprättelse. Det bör enligt kommissionens mening göras genom att regeringen utan dröjsmål och i nära dialog med minoriteten utarbetar en handlingsplan för genomförandet av kommissionens förslag till fortsatta insatser. En sådan handlingsplan bör konkretisera vilka steg som behöver vidtas för att kommissionens förslag ska förverkligas, vilka som ska involveras och konkreta tidsramar för när förslagen ska vara genomförda.

Det är en viktig del av minoritetens egenmakt att minoriteten har möjlighet att påverka och ha insyn i både arbetet med att utforma och genomföra handlingsplanen. Regeringen bör därför utarbeta handlingsplanen i nära samarbete och dialog med minoriteten. Handlingsplanen bör innehålla en tydlig uppföljningsmekanism som ger minoriteten insyn och möjlighet att påverka regeringens arbete med handlingsplanen.

14.5.3 Gränsdragning mellan åtgärder som berör specifikt minoriteten och åtgärder som berör samtliga nationella minoriteter

Kommissionens förslag handlar om åtgärder som är specifika för tornedalingar, kväner och lantalaiset och åtgärder som även berör övriga nationella minoriteter, dvs. judar, romer, samer och sverigefinnar. Åtgärder som syftar till synliggörande, egenmakt, språkrevitalisering och kulturfrämjande är specifika för just minoriteten tornedalingar, kväner och lantalaiset medan de förslag som handlar om att säkerställa och utöka rättigheterna berör samtliga nationella minoriteter. Eftersom handlingsplanen är begränsad till att handla om insatser som kan bidra till upprättelse och främja försoning för tornedalingar, kväner och lantalaiset bör endast åtgärder som specifikt berör just denna minoritet omfattas av handlingsplanen. Planeringen av åtgärder som berör samtliga nationella minoriteter bör tas i en särskild ordning där samtliga berörda minoriteter involveras. Till det senare hör frågan om lagstiftning gällande minoritetens rättigheter till undervisning i och på minoritetsspråket, stärkta folkrättsliga åtaganden och utredning av språk som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen.

14.5.4 Handlingsplanen kan bidra till att minoritetspolitikens mål nås

Länsstyrelsen i Stockholms län har tillsammans med Sametinget enligt sina respektive regleringsbrev ett särskilt uppdrag inom minoritetspolitiken. De ska tillsammans samordna och följa upp hur Sveriges minoritetspolitik genomförs i landets kommuner, regioner och myndigheter utifrån minoritetspolitikens fastställda mål och delområden: diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet samt språk och kulturell identitet.

Uppföljningsmekanismen för handlingsplanens genomförande som föreslås i detta slutbetänkande avser inte ersätta det uppföljningsansvar som Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har. Uppföljningsmekanismens fokus bör i stället vara på att ge minoriteten insyn och möjlighet att påverka regeringens genomförande av handlingsplanen. Handlingsplanens genomförande kan å sin sida bidra till att minoritetspolitiken utvecklas och går framåt. På så sätt kan den bidra till att de uppställda målen för minoritetspolitiken nås.

14.6 Övergripande mål: synliggörande och egenmakt

I kommittédirektivet framgår att för att bidra till att ge minoriteten en kollektiv upprättelse och främja försoning är det nödvändigt att i hela Sverige öka kunskapen om de historiska kränkningar som begåtts och de trauman som lever vidare än i dag. Härigenom kan kommissionens arbete enligt kommittédirektivet också bidra till att något liknande inte händer i framtiden.

I undersökningar framkommer att kännedom om minoriteten är låg. Färre än en femtedel av Sveriges befolkning känner till att torne-dalingar är en nationell minoritet.¹ Att synliggöra och öka kunskapen om minoriteten är den insats som intervjupersonerna oftast lyfter fram i intervjuerna. Vissa intervjupersoner exemplifierar med behovet av att öka kunskapen om minoriteten och meänkieli i majoritetssamhället och att ändra vad som tas upp i undervisningen, t.ex. att minoritetens historia bör synliggöras i historieböcker och andra läromedel. I några intervjuer pekar intervjupersonerna även på behovet av ett monument eller andra minnesplatser att besöka.

¹ Institutet för språk och Folkminnen (Isof), Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget 2020, *Nationella minoriteter 2020 – vad vet Sveriges befolkning om dem?* s. 10.

Behovet av ökad egenmakt och ökat inflytande är frågor som understryks som centrala av minoriteten både i intervjuer och i olika samrådsmöten.

14.6.1 Ökat inflytande och ökad egenmakt

Bedömning: För att en försoningsprocess överhuvudtaget ska kunna inledas och vara framgångsrik krävs att det finns ett förtroende parterna emellan. Frågan om minoritetens egenmakt och inflytande är därför central i det fortsatta arbetet.

Förslag: Regeringen bör inom ramen för handlingsplanen ta upp den övergripande frågan om minoritetens egenmakt och inflytande i syfte att förutsättningslöst identifiera de behov minoriteten ser. I ett nästa steg bör regeringen inom ramen för handlingsplanen utarbeta de åtgärder som behövs för att stärka minoritetens egenmakt och inflytande.

Flera av intervjupersonerna tar upp frågan om egenmakt och inflytande som viktiga frågor för minoriteten och att de genomgående upplever brist på inflytande i frågor som rör dem. Det handlar bl.a. om rätten till mark, jakt och fiske, renskötsel, samt frågor om ortnamn, språk och kultur.

Många inom minoriteten uppger att de inte har samma rätt till jakt, fiske och renskötsel som samerna. De upplever att deras intressen är åsidosatta och att de inte får gehör från myndighetshåll för sina behov och önskemål. Sametingets beslutandemakt i frågor om renskötseln ses i detta sammanhang som problematisk. Kommissionen lämnar i avsnitt 14.10.1 ett förslag till utredning av frågan om renskötselrätten i syfte att skapa ett regelverk som inte missgynnar minoriteten. I avsnitt 14.10.2 lämnar kommissionen ett förslag till utredning av frågan om hur avvitrningen av ströängar genomförts i syfte att reda ut rättsliga oklarheter kring rätten till jakt och fiske kopplad till ströängar. För att minoritetens ska känna ett förtroende för staten krävs att minoriteten även ges ett inflytande över hur utredningsdirektiven utformas och över de beslut som fattas framöver i frågor om rätten till renskötsel, jakt och fiske.

Åtgärder för att bevara och främja minoritetens språk och kultur är centrala för minoriteten. Kommissionen ger en rad olika förslag som syftar till att främja språket och kulturen, bl.a. genom att permanenta pågående insatser. För att dessa ska kunna vara framgångsrika krävs även att minoriteten får inflytande över frågorna. Ett sätt att göra det på är att stärka de språkvårdande insatserna som bedrivs i statlig regi genom ökade resurser. Minoriteten bör även ha inflytande över beslut som rör språk- och kulturfrämjande insatser.

Bristande resurser är ett återkommande tema i alla de frågor som minoriteten tar upp. Bristande resurser innebär att minoritetens möjlighet till inflytande begränsas. Det innebär även att kommuner kan ha svårt att leva upp till sin skyldighet att samråda enligt 5 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk när minoriteten inte har resurser att delta i alla samråd. En stor del av arbetet som genomförs i minoritetsorganisationerna görs på frivillig basis. Det saknas resurser att kunna delta i samråd, svara på remisser och verka på lika villkor som andra minoritetsorganisationer. Det är särskilt en utmaning för ungdomsorganisationen Met Nuoret. I detta sammanhang nämner flera att minoriteten bör få en egen myndighet motsvarande Sametinget. För att minoriteten ska kunna ha inflytande över frågor som berör den behövs således ökade resurser. Kommissionen lämnar i avsnitt 14.6.6 förslag om att statsstödet till minoritetsorganisationerna måste öka. Frågan om resurser handlar dock inte bara om utökat statsstöd till minoritetsorganisationerna utan rör en större fråga om minoritetens reella inflytande i frågor som berör den.

Den upplevda bristen på inflytande och egenmakt innebär att minoriteten har ett lågt förtroende för statliga myndigheter. För att en försoningsprocess överhuvudtaget ska kunna inledas och vara framgångsrik krävs att det finns ett förtroende parterna emellan. Frågan om minoritetens egenmakt och inflytande är därför centrala i det fortsatta arbetet. Kommissionen lämnar i detta slutbetänkande en rad förslag som kan bidra till ökat inflytande och egenmakt, men kommissionen menar att det därutöver behövs ett bredare förhållningssätt. Det kan inte uteslutas att minoriteten behöver en egen myndighet för att komma till rätta med bristande inflytande och egenmakt.

Om frågan om inflytande och egenmakt inte hanteras som en prioriterad fråga inom ramen för försoningsarbetet finns det risk för att förtroendet för statsmakten skadas ytterligare, vilket i sin tur skulle kunna leda till en havererad försoningsprocess. Innan ett arbete med

försoning inleds behöver därför frågan om minoritetens egenmakt och inflytande hanteras.

Kommissionen föreslår mot den bakgrunden att regeringen inom ramen för handlingsplanen tar upp den övergripande frågan om minoritetens egenmakt och inflytande i syfte att förutsättningslöst identifiera de behov minoriteten ser. I ett nästa steg bör regeringen inom ramen för handlingsplanen utarbeta de åtgärder som behövs för att stärka minoritetens egenmakt och inflytande.

14.6.2 Ett erkännande av kväner och lantalaiset som en del av den nationella minoriteten tornedalingar

Bedömning: Under kommissionens arbete har det framkommit att de som identifierar sig som kväner och lantalaiset upplever att de exkluderas genom att minoriteten benämns tornedalingar. Erkännandet av endast tornedalingar som nationell minoritet osynliggör kväner och lantalaiset som en del av minoriteten.

Förslag: I syfte att synliggöra och inkludera hela minoriteten bör regeringen erkänna samtliga tre grupper som en nationell minoritet, dvs. förutom tornedalingar även kväner och lantalaiset.

Den av regeringen erkända nationella minoriteten är benämnd tornedalingar. Eftersom minoriteten har fört fram att det inte finns en gemensam benämning som samtliga inom minoriteten identifierar sig med har kommissionen valt att inkludera identitetsbegreppen tornedalingar, kväner och lantalaiset i uppdraget. Kommissionen har med andra ord valt att använda de benämningar som minoriteten själv använder utan att definiera vilka som tillhör den. Så som framkommer i avsnitt 1.4.1 används begreppet tornedalingar vanligtvis om människor som bor i eller har kulturell anknytning till Tornedalen men omfattar inte nödvändigtvis personer från hela minoritetsområdet som identifierar sig med minoriteten.

Under kommissionens arbete har minoriteten ibland fört fram att benämningarna lantalaiset och kväner inte alltid synliggörs. Det hänger troligtvis samman med det faktum att det endast är tornedalingar som är erkända som nationell minoritet. I syfte att synliggöra och inkludera hela minoriteten bör regeringen erkänna samtliga tre grup-

per inom ramarna för en och samma nationella minoritet, dvs. förutom tornedaling även kväner och lantalaiset.

14.6.3 Stöd till etablerandet av ett huvudmuseum

Bedömning: Det finns ett stort behov av ett museum som kan bidra till ökad kunskap om minoriteten och dess kulturarv. Minoritetens kultur och historia är en del av Sveriges kultur och historia. Ett museum för minoriteten är därför en nationell angelägenhet som staten bör understödja och bidra till.

Förslag: Regeringen bör i nära samråd med minoriteten utreda hur det planerade museet för tornedalingar, kväner och lantalaiset kan stödjas finansiellt och på annat sätt.

Minoriteten har i dag till skillnad från andra nationella minoriteter ingen kulturinstitution motsvarande exempelvis Finlandsinstitutet, Judiska museet eller Åjtte fjäll- och samemuseum.

Frågan om en kulturinstitution har varit aktuell hos STR-T och Met Nuoret under en lång tid. Kulturarvet för minoriteten är i dag utspritt mellan en rad aktörer på lokal, regional och nationell nivå utan ett tydligt nationellt ansvar.

Föreningen Norden Norrbotten har utfört ett projekt i syfte att ta fram ett förslag på hur en kultursamlade verksamhet för tornedalingar, kväner och lantalaiset kan utformas och planeras. Projektet har genomförts på uppdrag av kulturenheten vid Region Norrbotten med finansiering från Statens kulturråd och Region Norrbotten.

Föreningen Norden Norrbotten presenterade i augusti 2023 ett förslag på hur en kultursamlade verksamhet för tornedalingar, kväner och lantalaiset kan utformas och planeras.² Ett förslag handlar om inrättande av ett huvudmuseum för tornedalingar, kväner och lantalaiset som en del i projektet att skapa en kulturinstitution. Museet ska spegla kulturarv och kulturmiljöer samt dåtid, samtid och framtid för minoriteten. Syftet är att förmedla kunskap och den primära

² Poppa. *Slutrapport kultursamlade verksamhet för tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Maja Mella Föreningen Norden Norrbotten. <https://norden.se/wp-content/uploads/2023/08/POPPA-Slutrapport-Kultursamlade-verksamhet-for-tornedalingar-kvaner-och-lantalaiset-2.pdf>.

målgruppen är majoritetsbefolkningen samt barn och unga. Den digitala delen av museets verksamhet ska rikta sig till barn och unga, vilket innebär att den förslagsvis bör inriktas sig på att uppfylla skolans läroplan. Museet ska också ha möjlighet att bedriva forskning i samarbete med universitet och högskolor.

Föreningen Norden Norrbotten föreslår att Region Norrbotten i samarbete med Kiruna kommun ska få i uppdrag att utarbeta en plan för ett huvudmuseum för tornedalingar, kväner och lantalaiset med nationellt ansvar. Föreningen Norden Norrbotten menar att museet kan finansieras antingen genom stat och region i samverkan med kommun och civilsamhälle eller genom att regeringen avsätter specifika medel för minoriteten. Staten ska bidra med finansiering till museet. Museet ska byggas upp successivt under 2024–2026 innan ett museum slutligen inrättas senast 2027.³

Kommissionen bedömer att det finns ett stort behov av ett museum som kan bidra till ökad kunskap om minoriteten och dess kulturarv. Minoritetens kultur och historia är en del av Sveriges kultur och historia. Ett museum för minoriteten är därför en nationell angelägenhet som staten bör understödja och bidra till. Regeringen bör därför i nära samråd med minoriteten utreda hur det planerade museet för tornedalingar, kväner och lantalaiset kan stödjas finansiellt och på annat sätt.

Statens bidrag till vissa museer

Kommissionen noterar att det finns olika sätt som staten kan stödja ett museum på och att staten ger stöd till nationella minoriteters museer redan i dag. Det handlar om Ájtte fjäll- och samemuseum och Judiska museet i Stockholm som båda bedrivs i form av stiftelser.

Ájtte fjäll- och samemuseum ägs och drivs av en stiftelse som bildades 1983 av staten, Norrbottens läns landsting, Jokkmokks kommun, Svenska samernas riksförbund (SSR) och Same Ätnam. Ájttes finansieringsform skiljer sig från vad som är vanligt vid andra stiftelsemuseer med statligt stöd. I samband med bildandet skrevs ett finansieringsavtal där landstinget, kommunen och staten med medel som var resultatet av en vattendom, förband sig att stödja verksam-

³ Poppa 2023, s. 27–29.

heten. Stiftelsen är tillförsäkrad ett årligt stöd från Vattenfall AB.⁴ Museet får också medel från Norrbottens läns landsting, Jokkmokks kommun och Europeiska unionens regionala utvecklingsfond. Därutöver tilldelades Åtjte 1,5 miljoner kronor i regleringsbrevet för 2023.⁵ Det var en minskning från föregående år då museet tilldelades 1,8 miljoner kronor. Vattenfall sponsrar museet med 10 miljoner kronor per år som utgör drygt hälften av museets driftsbudget.

Staten tilldelar även årligen bidrag till Stiftelsen Judiska museet i Stockholm. För 2023 tilldelades stiftelsen 3,6 miljoner kronor.⁶

14.6.4 Stöd till etablerandet av ett informationscentrum

Bedömning: Att förmedla fakta, information och kunskap om minoriteten bidrar till att minoritetens kultur och språk bevaras och synliggörs.

Förslag: Regeringen bör i nära samråd med minoriteten utreda hur det planerade informationscentret kan stödjas finansiellt och på annat sätt.

Inom ramen för Föreningen Norden Norrbottens projekt att ta fram ett förslag på en kultursamlade verksamhet, har även ett förslag på ett informationscentrum, utarbetats. Informationscentrumet syftar till att sprida kunskap om minoriteten via en webbplats samt att samordna informationskampanjer i samarbete med andra aktörer. Föreningen Norden Norrbotten pekar på att förstudien *”Då var jag som en fånge” Statens övergrepp på tornedalningar och meänkielitalande under 1800- och 1900-talen* lyfter fram behovet av ett informationscentrum som förmedlar kunskap om minoritetens kultur. Föreningen menar också att det i dag saknas en organisation som har ett tydligt nationellt ansvar att förmedla kunskap och information om minoriteten. Informationen i dag vilar på en sårbar struktur då ingen har ett nationellt ansvar att långsiktigt informera och förmedla djupare kun-

⁴ Kihlström, Lars-Magnus 2018, Vattenkraft och renar går ihop

<https://group.vattenfall.com/se/nyheter-och-press/nyheter/2015/vattenkraft-och-renar-gar-ihop>.

⁵ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende anslagen 1:2, 2:1, 5:2, 7:3, 8:2, 8:3, 8:5, 10:1, 11:1 och 11:3.

⁶ Se samma regleringsbrev.

skap om minoriteten tornedalingar, kväner och lantalaiset.⁷ I *Nästa steg – förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60), hädanefter refererad till som *Nästa steg*, gjordes bedömningen att regeringen, i utvecklingen av den nationella minoritetspolitiken, särskilt bör uppmärksamma behovet av att bygga upp starka institutioner för de nationella minoriteternas språk och kultur.⁸

Enligt Föreningen Norden Norrbotten är frågan om etableringen av ett informationscentrum ett ärende som bör hanteras och beslutas av regeringen då ett informationscentrum är en nationell angelägenhet. Föreningen Norden Norrbotten föreslår därför att regeringen ger STR-T i uppdrag att inrätta ett informationscentrum för minoriteten. Den beräknade summan för centrumet är drygt 7,7 miljoner kronor.

Kommissionen bedömer att det är viktigt att inte bara sprida information och öka kunskapen om minoritetens historia utan även om minoriteten i dag. Att förmedla fakta, information och kunskap om minoriteten kan bidra till att minoritetens kultur och språk bevaras och synliggörs. Regeringen bör därför i nära samråd med minoriteten utreda hur det planerade informationscentret kan stödjas finansiellt och på annat sätt.

14.6.5 Utökad uppdrag till Forum för levande historia i syfte att synliggöra historiska övergrepp och kränkningar

Bedömning: Det finns ett stort behov av att fortsatt sprida information om de historiska skeenden som påverkat minoriteten även efter det att kommissionens uppdrag är avslutat. En viktig utgångspunkt för ett sådant arbete är den kartläggning som kommissionen genomfört. Kunskapen om minoriteten behöver särskilt spridas i skolor.

Förslag: Forum för levande historia får i uppdrag att öka och sprida kunskap om de historiska skeenden som påverkat minoriteten med utgångspunkt i den kartläggning som kommissionen genomfört. Forum för levande historia ska inom ramen för detta uppdrag ta fram en populärversion av kommissionens slutbetänkande som kan användas som utbildningsmaterial i skolor.

⁷ Poppa 2023, s. 24–27.

⁸ SOU 2017:60 *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik*, s. 258.

Forum för levande historia har i uppdrag att främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter. Detta ska göras med utgångspunkt i lärdomar från Förintelsen och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten i historien, liksom andra brott mot mänskligheten i historien.⁹ Myndighetens uppdrag var tidigare begränsat till Förintelsen och omfattade frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter. I och med inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen såg regeringen behov av att vidga Forum för levande historias uppdrag till att också omfatta andra brott mot mänskligheten.

I augusti 2021 gav Regeringskansliet en utredare i uppdrag att biträda Kulturdepartementet i arbetet med att utreda konsekvenserna för Forum för levande historia i och med inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen (Ku 2021:A). Uppdraget har inneburit att se över hur Forum för levande historias uppgifter påverkas av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen och med vilken inriktning Forum för levande historias arbete ska bedrivas framöver.

Utredningen gjorde i promemorian *Forum för levande historias framtida inriktning* bl.a. bedömningen att regeringen bör överväga att ge Forum för levande historia en permanent uppgift att öka och sprida kunskap om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige.¹⁰ Utredningen bedömde även att regeringen bör överväga att ge Forum för levande historia en roll i att hantera frågor som lyfts fram av kommissionen, Sanningskommissionen för det samiska folket och vitboken om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet.

Skälen för utredningens bedömning var att Forum för levande historia tidigare har belyst flera av Sveriges nationella minoriteter ur ett historiskt perspektiv som en del i sitt uppdrag och att det därför finns goda skäl att överväga att ge myndigheten en permanent uppgift att genomföra kunskapshöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige. En sådan uppgift skulle enligt utredningen även ligga i linje med Forum för levande historias uppdrag eftersom minoritetspolitiken har sin grund i åtaganden om mänskliga rättigheter.

Regeringen gav den 22 juni 2022 Forum för levande historia i uppdrag att under 2022–2024 genomföra kunskapshöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna

⁹ 1 § förordningen (2007:1197) med instruktion för Forum för levande historia.

¹⁰ Ku2022/00436, Forum för levande historias framtida inriktning.

judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar i Sverige.¹¹ I uppdraget ingår att ta fram och sprida material bl.a. riktat till aktörer inom skolväsendet och inom folkbildningen. Forum för levande historia ska inom ramen för uppdraget synliggöra Sveriges historiska behandling av de nationella minoriteterna och vilka konsekvenser denna har haft. Synliggörandet kan bidra till att öka kännedomen om de nationella minoriteternas historia och rättigheter.

Kommissionen noterar att detta uppdrag är snarlikt det permanenta uppdrag att öka och sprida kunskap om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna som föreslås i departementsserien *Forum för levande historias framtida inriktning*.

Kommissionen ser att det finns ett stort behov av att fortsatt sprida information om de historiska skeenden som påverkat minoriteten även efter att kommissionens uppdrag är avslutat. En viktig utgångspunkt för ett sådant arbete är den kartläggning som kommissionen genomfört. Det är viktigt att arbetet framöver bedrivs systematiskt och långsiktigt. Kunskapen om minoriteten behöver särskilt spridas i skolor.

Kommissionen föreslår därför att Forum för levande historia får i uppdrag att öka och sprida kunskap om de historiska skeenden som påverkat minoriteten med utgångspunkt i den kartläggning som kommissionen genomfört. Forum ska inom ramen för detta uppdrag ta fram en populärversion av kommissionens slutbetänkande som kan användas som utbildningsmaterial i skolor.

14.6.6 Utökat organisationsbidrag

Bedömning: Kommissionens olika förslag som syftar till att främja försoning och bidra till upprättelse kommer att kräva ökade resurser för minoriteten. Minoritetens insatser för språkrevitalisering och kulturfrämjande kräver tillräckliga och långsiktiga resurser. Storleken på resurstilldelningen får inte påverkas av att det tillkommer ytterligare organisationer som beviljas statsstöd.

Förslag: Statsstödet till minoritetsorganisationerna måste öka. Regeringen bör därutöver och i nära samråd med minoriteten utarbeta en reglering som innebär att resurstilldelningen inte påverkas av att det tillkommer nya organisationer som ansöker om stöd.

¹¹ Ku2022/01209 Uppdrag till Forum för levande historia att genomföra kunskapshöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget noterar i sin rapport om minoritetspolitikens utveckling att företrädare för nationella minoriteter deltar i samråd på frivillig basis och ofta utan arvode. Det skapar ojämlikhet i förhållande till förvaltningsmyndigheternas företrädare och kan också försvåra för minoritetsföreträdarna att delta.¹² Även kommissionen har i sin kartläggning noterat att minoriteten har svårigheter att bevaka olika frågor och delta i samråd p.g.a. bristande resurser. Ungdomsorganisationen Met Nuoret har exempelvis ingen anställd, utan verksamheten bedrivs ideellt och är beroende av frivilliga insatser utanför arbetstid.

Bestämmelser om statsbidragets fördelning finns i förordningen (2005:765) om statsbidrag för nationella minoriteter. Vid beräkning av fördelningen av statsbidraget ska en sådan fast del som anges i 3 § förordningen uppgå till minst 1 300 000 kronor.¹³

I regeringens handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken framgår att regeringen har förstärkt organisationsstödet till riksorganisationer som företräder de nationella minoriteterna under 2022–2024. Organisationsstödet har ökat från 7,9 miljoner kronor 2019 till 13 miljoner kronor från och med 2022.¹⁴ STR-T fick som en följd av detta ett ökat fast stöd om 1,3 miljoner kronor 2022. Året innan var det fasta stödet 844 935 kronor. Kommissionen noterar dock att det fasta organisationsstödet till STR-T minskat under 2023 till 650 000 kronor. Anledningen är att även Föreningen Meänmaa har sökt och att organisationsbidraget delats mellan dem.

STR-T har överklagat Länsstyrelsen i Stockholms läns beslut om organisationsbidraget till Förvaltningsrätten i Stockholm. STR-T, som består av åtta lokalföreningar och ett ungdomsförbund, hävdar att det halverade stödet kommer att försämra förutsättningarna för språkrevitalisering, kulturstärkande insatser och synliggörande av minoriteten. STR-T menar vidare att organisationen under flertal år beviljats fast stöd av Länsstyrelsen i Stockholms län och att detta har varit en förutsättning för att kunna bedriva den verksamhet som organisationen avser. Organisationen menare vidare att ingen dialog

¹² Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2022, Länsstyrelsen Stockholm, rapport 2023:11, s. 60.

¹³ <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?rbrid=23196> se ap. 10.

¹⁴ Se regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende anslagen 7:1 och 7:2 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse, anslagspost 10, regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende anslagen 7:1 och 7:2 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse, anslagspost 10 och regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende anslagen 7:1 och 7:2 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse, anslagspost 10.

har förts med minoriteten om det minskade bidraget och att beslutet kan innebära att STR-T måste minska eller upphöra med bidraget till Met Nuoret, vilket skulle innebära en märkbar försämring av barns och ungas möjligheter till inflytande och samråd i frågor som berör dem.¹⁵

Kommissionen noterar att frågan om möjligheten att införa en reglering där nytillkomna organisationer inte får del av hela den fasta delen av bidraget togs upp i utredningen *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik*. Utredningen ansåg att regeringen behövde arbeta vidare med frågan i samråd med de nationella minoriteterna. Utredningen ansåg vidare att statsbidraget var alltför lågt och inte ger tillräckliga förutsättningar för minoriteterna att utöva den egenmakt som är lagstiftningens syfte. Minoriteternas riksorganisationer har sällan några anställda och få aktiva medlemmar som har möjlighet att delta vid samråd utan att få ersättning.¹⁶ I dagsläget har STR-T två anställda men riskerar att behöva säga upp personal p.g.a. det minskade statsstödet.

Kommissionens olika förslag som syftar till att främja försoning och bidra till upprättelse kommer att kräva ökade resurser för minoriteten. Det handlar inte minst om minoritetens involvering i utarbetandet och uppföljningen av handlingsplanen. Men även andra insatser som minoritetens bidrag till språkrevitalisering och kulturfrämjande insatser kräver resurser.

Om språkrevitalisering och kulturfrämjande insatser ska vara långsiktigt hållbara krävs inte bara tillräckliga resurser men även att det finns en långsiktighet i resurstillförseln. Storleken på resurstilldelningen får inte påverkas av att det tillkommer ytterligare organisationer som beviljas statsstöd. Att enskilda organisationer får ett minskat statsstöd då nytillkomna organisationer beviljas statsstöd skapar en osäkerhet i den långsiktiga finansieringen och försvagar enskilda organisationer. Det kan även leda till en splittring organisationerna emellan.

Mot den bakgrunden föreslår kommissionen att statsstödet till minoritetsorganisationerna måste öka. Regeringen bör därutöver och i nära samråd med minoriteten utarbeta en reglering som innebär att resurstilldelningen inte påverkas av att det tillkommer nya organisationer som ansöker om stöd.

¹⁵ STR-T:s överklagan av Länsstyrelsen i Stockholms läns beslut om statsbidrag med diarienummer 811-57821-2022, 2023-02-23. Se även yttrande till Förvaltningsrätten i Stockholm i mål nr 3395-23, 2023-04-21.

¹⁶ SOU 2017:60, s. 118.

14.6.7 Utökat utbud och förhöjd kvalitet inom public service

Bedömning: Ett utökat utbud och förhöjd kvalitet av programverksamhet på meänkieli skulle bidra till att synliggöra minoriteten och språket samt främja språkanvändningen och språkrevitaliseringen.

Förslag: Förstasändningar och det samlade utbudet av programverksamhet på meänkieli bör öka i nästa sändningstillstånd för public service (2026–2031). För att kunna utöka programutbudet och samtidigt höja kvalitén i programverksamheten på meänkieli bör public service-bolagen få förstärkta resurser.

Enligt public services nuvarande sändningstillstånd ska SVT:s förstasändningar på var och ett av de nationella minoritetsspråken öka under tillståndsperioden jämfört med 2019 års nivåer. SVT:s samlade programutbud på samiska, finska, meänkieli och romani chib samt på svenskt teckenspråk ska, sammantaget med SR:s och UR:s utbud, uppgå till minst 2019 års nivå.¹⁷

Under 2019 uppgick antalet förstasändningar på meänkieli till 24 timmar. Enligt Sveriges Televisions public service-redovisning för 2022 var det totala antalet sändningstimmar detsamma som föregående år, men däremot sjönk antalet timmar av förstasändningar från 29 timmar 2021 till 25 timmar 2022.¹⁸ Utifrån en jämförelse med 2019 då antalet förstasändningar på meänkieli var 24 timmar handlar det med andra ord inte om någon nämnvärd ökning.

Regeringen har i februari 2023 tillsatt en parlamentarisk kommitté som ska föreslå hur public service-uppdraget ska regleras från och med 2026 och vad som ska ingå i uppdraget under tillståndsperioden 2026–2033. I direktivet betonas att public serviceföretagen har ett ansvar att tillhandahålla ett utbud på såväl de nationella minoritetsspråken som på svenskt teckenspråk och att ha en kontinuerlig dialog om utbudet med de grupper som talar minoritetsspråk och svenskt teckenspråk. Omfattningen av utbudet på minoritetsspråken och hur utbudet ska tillgängliggöras är viktiga delar av de krav som

¹⁷ 12 § i Tillstånd för Sveriges Television AB att sända tv och sökbar text-tv, 2019-12-05 Ku2013/02310/MD (delvis), Ku2019/01786/MD (delvis), Ku2019/02007/MD.

¹⁸ Sveriges television public service-redovisning 2022, s. 89. Public servicedovisning 2022.pdf (svt.se).

ställs på programföretagen. Enligt direktivet ska kommittén lämna förslag på hur uppdraget rörande svenska språket, de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket kan stärkas i syfte att uppnå hög kvalitet i utbudet.¹⁹

Kommissionen noterar att i den utredning som föregick nuvarande tillståndsperiod hade kommittén i uppdrag att bl.a. föreslå hur ansvaret för utbudet på minoritetsspråken ska formuleras för att bidra till att kvalitén och synligheten stärks.²⁰ Den nu tillsatta kommitténs uppdrag är däremot begränsat till förbättrad kvalitet, och behov av synlighet nämns inte specifikt. Kommissionen vill i sammanhanget betona att det fortfarande finns mycket liten kännedom om minoriteten i befolkningen i stort. Det finns därför ett fortsatt stort behov av att synliggöra minoriteten. Flera intervjupersoner efterfrågar att meänkieli används i flera sammanhang och att kunskapen om minoriteten hos befolkningen i stort måste öka. Ett led i ökat synliggörande är att fortsatt öka antalet förstasändningar på meänkieli. Ett utökat utbud av programverksamhet på meänkieli skulle bidra till att synliggöra minoriteten och språket samt främja språk-användningen. Det skulle dessutom indirekt påverka den språkliga revitaliseringen genom att meänkieli används inom fler fackområden.

Därutöver behöver kvalitén på programutbudet öka. Minoriteten har själv fört fram att det är viktigt med ett nyproducerat programutbud och särskilda satsningar för programutbudet för barn och unga.²¹ För att kunna stärka utbudet genom ökat antal sändningstimmar samtidigt som även kvalitén höjs behöver resurserna till public service stärkas.

Mot den bakgrunden föreslår kommissionen att förstasändningar och det samlade utbudet av programverksamhet på meänkieli bör öka i nästa sändningstillstånd för public service (2026–2031). För att kunna utöka programutbudet och samtidigt höja kvalitén bör public service-bolagen få förstärkta resurser.

¹⁹ Dir. 2023:27 *Långsiktiga villkor för ett hållfast och oberoende public service.*

²⁰ Dir. 2017:73 *Tilläggsdirektiv till kommittén om radio och tv i allmänhetens tjänst* (Ku 2016:06).

²¹ Rapport från hearingen i samband med public service-dialogen den 10 juni 2022, 2022-12-07, Ku2022/01167.

14.6.8 Forskningssatsning om minoritetens historia, språk och samhälle

Bedömning: Det finns ett stort behov av mer forskning om minoriteten. Mer forskning skulle kunna bidra till både ökad kunskap om och synlighet för minoriteten och deras behov.

Förslag: Vetenskapsrådet får i uppdrag att kartlägga och ta fram rekommendationer gällande forskning om minoritetens historia, språk och samhälle. Vetenskapsrådet ska därefter genomföra en särskild forskningssatsning angående minoriteten.

Det finns lite vetenskaplig forskning om minoriteten. Kommissionen har under sitt uppdrag beställt flera forskarrapporter i syfte att sammanställa befintlig forskning inom olika tematiska områden. Kommissionen har under kartläggningens gång noterat flera områden där mer forskning behövs. Det finns med andra ord ett fortsatt behov av forskning inom området. Det gäller inte minst frågor om minoritetens historia före 1800-talet, inklusive urfolksfrågan. Men det handlar även om minoritetens samhälle och språk, frågor om klass, genus, funktionsvariationer och etnicitet, det etniska uppvaknandet, rennäringen och koncessionssamebyarna, markfrågor och naturresurser samt assimileringspolitikerna i Sverige i förhållande till Norge och Finland.

Kommissionen noterar att Vetenskapsrådet tidigare har haft i uppdrag att kartlägga och ta fram rekommendationer gällande forskning om Förintelsen och antisemitism samt andra gruppers utsatthet i samband med Förintelsen, inklusive romer (U2021/02276). Syftet med uppdraget var att långsiktigt stärka det aktuella forskningsfältet. Med utgångspunkt i uppdraget har Vetenskapsrådet ett årligt återkommande uppdrag fram till 2027 att genomföra en forskningssatsning om Förintelsen och antisemitism.²²

Som nämnts ovan finns det ett stort behov av mer forskning om minoriteten. Mer forskning skulle kunna bidra till både ökad kunskap om och synlighet för minoriteten och minoritetens behov. Kommissionen anser att en forskningssatsning om minoritetens historia, samhälle och språk behövs. Vetenskapsrådet bör därför få i uppdrag att kartlägga och ta fram rekommendationer gällande forskning om

²² Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Vetenskapsrådet, U2022/03906 (delvis) U2022/04061.

minoritetens historia, samhälle och språk. Vetenskapsrådet ska därefter genomföra en särskild forskningsstatsning angående minoriteten.

14.6.9 Översättning av kommissionens slutbetänkande

Bedömning: En översättning av kommissionens slutbetänkande är en del i att synliggöra, främja och stärka meänkieli. Det kan ses som en symbolisk men viktig del i regeringens insats att reparera den skada som staten åsamkat minoriteten genom att förbjuda och skambelägga språket.

Förslag: Regeringen bör se till att kommissionens slutbetänkande i sin helhet översätts till meänkieli.

Meänkieli har osynliggjorts och skambelagts och förbudet mot att prata meänkieli i skolan har inneburit att många har förknippat språket med en skam och mindervärdes känsla. Inom ramen för kommissionens uppdrag har det inte varit möjligt att översätta kommissionens slutbetänkande till meänkieli. Översättningen av publikationen *Meän tottuus ja toelisuus – Vår sanning och verklighet* som ingår i detta slutbetänkande, har möjliggjorts tack vare STR-T, Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor och Region Norrbotten.

Frågan om översättning av slutbetänkandet är viktig för minoriteten och en del i att synliggöra, främja och stärka meänkieli. Det kan ses som ett led i att återupprätta meänkielis status och värde som språk samt bidra till språkets synliggörande. Att slutbetänkandet tillgängliggörs på meänkieli kan också ses som en symbolisk men viktig del i regeringens insats att reparera den skada som staten åsamkat minoriteten genom att förbjuda och skambelägga språket. Regeringen bör mot den bakgrunden se till att kommissionens slutbetänkande i sin helhet översätts till meänkieli.

14.6.10 Representation i Ortnamnrådet

Bedömning: Ortnamn på meänkieli är en viktig del i att främja minoritetsspråket och ett led i att synliggöra minoritetens historiska närvaro i området.

Förslag: Regeringen bör ändra förordningen (2009:946) med instruktion för Lantmäteriet i syfte att ge minoriteten representation i Lantmäteriets ortnamnsråd.

Enligt 18 § förordningen (2009:946) med instruktion för Lantmäteriet finns inom Lantmäteriet Ortnamnrådet som ger råd i frågor om ortnamn med företrädare för ortnamnsvårdande och namngivande intressenter. Ortnamnrådet är ett samarbetsorgan för myndigheter och organisationer som bevakar intressen inom ortnamnsvården. Ortnamnrådet bildades 1985.

Ortnamnrådet består av Lantmäteriets representant som är generaldirektören eller som denne utser. De övriga representerar Institutet för språk och folkminnen, Riksantikvarieämbetet, Sametinget, Sveriges kommuner och regioner, Trafikverket och Universiteten. Vid behandling av frågor som berör myndigheter och organisationer som inte är representerade kan rådet tillfälligt utökas.

Rådets viktigaste uppgift är att tillsammans med Lantmäteriet utveckla principer och formulera mål för en god ortnamnspolitik. Ortnamnrådet ska tolka och informera om god ortnamnsred. I enlighet med 1 kap. 4 § kulturmiljölagen ska god ortnamnsred iakttas vid statlig och kommunal verksamhet. Det innebär att

- hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat,
- påverkan på hävdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och
- namn på svenska, samiska, finska och meänkieli så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts av Lantmäteriet ska i statlig och kommunal verksamhet användas i sin godkända form.

Minoriteten har ingen representant i Ortnamnrådet. Det innebär att minoriteten inte heller har inflytande i de frågor om ortnamnsred som diskuteras i rådet. Flera av intervjupersonerna berättar om hur minoriteten osynliggörs generellt men även specifikt i förhållande till ortnamn. Intervjupersoner berättar exempelvis om hur tidigare namn på meänkieli gradvis bytts ut mot svenska eller samiska namn och att de upplever att deras identitet och existens i hemområdet osynliggörs.

Att synliggöra ortnamn på meänkieli är en viktig del i att främja minoritetsspråket och ett led i att synliggöra minoritetens historiska närvaro i området. Det finns studier som visar att exempelvis skyltning på ett minoritetsspråk kan leda till förbättrat psykiskt mående.²³

Mot den bakgrunden anser kommissionen att regeringen bör ändra förordningen (2009:946) med instruktion för Lantmäteriet i syfte att ge minoriteten representation i Lantmäteriets ortnamnsråd.

14.6.11 Återbördande av mänskliga kvarlevor måste omfatta minoriteten

Bedömning: Att säkerställa återbegravning är ett viktigt steg för upprättelse och försoning. Det är därför angeläget att kvarlevor från tornedalningar, kväner och lantalaiset kan repatrieras och återbegravas på ett värdigt sätt.

Förslag: Regeringens utformning av ett sammanhållet regelverk för repatriering av mänskliga kvarlevor från museer och institutioner behöver omfatta även kvarlevor från tornedalningar, kväner och lantalaiset.

Frågor om återbördande av mänskliga kvarlevor har aktualiserats under kommissionens arbete. Forskaren Carl-Gösta Ojala har på uppdrag av kommissionen kartlagt ifall det kan finnas kvarlevor från minoriteten i statliga museer eller i anatomiska samlingar som förvaras på vissa universitet. Efterforskningarna resulterade bl.a. i att kvarlevor som grävts upp på Akamella kyrkogård i Pajala församling

²³ Huss, s. 35 i *Tolv tematiska rapporter*, SOU 2023:68.

under 1800-talet identifierades. Kvarlevorna från ett 20-tal personer har därefter överlämnats från Siida museet i Enare till Pajala församling under hösten 2022. Ett arbete pågår nu för att dessa kvarlevor ska kunna återbördas till kyrkogården i Akamella under 2024 och samtal förs om hur ceremonin i anslutning till detta ska utformas.

Kommissionen har även fått ta del av muntliga uppgifter om att det ska finnas ytterligare ett kranium från utgrävningen vid Muonionniska/Akamella kyrkogård år 1878, som i dag förvaras i den anatomiska samlingen i Gustavianum, Uppsala universitetsmuseum. Arbetet med att repatriera även detta kranium för återbegravning pågår.

Frågor om återlämnande av mänskliga kvarlevor som samlats in av rasbiologer och andra har diskuterats i allt större omfattning i Sverige de senaste åren. Centrala frågor har bl.a. varit att belysa hur kvarlevorna hamnat i samlingarna, motiven för rasbiologernas särskilda intresse för vissa grupper, vilka som får begära återlämnande (s.k. repatriering), utformning av regelverk kring repatriering, hur kostnader för repatriering och återbegravning ska lösas samt hur ceremonier kring återbegravningar ska utformas. I vart fall en del av de kvarlevor som i dag finns i anatomiska samlingar har förvärvats på ett oetiskt sätt. I bl.a. Svenska kyrkans vitbok om kyrkans historiska relationer till samerna framkommer att en del kvarlevor samlats in av rasbiologer genom gravplundring och att vissa präster varit behjälpliga när detta skedde.

Ett antal återbegravningar, främst av samiska kvarlevor, har genomförts de senaste åren. En återkommande fråga i dessa sammanhang har varit vem som ska stå för de ekonomiska kostnaderna som uppkommer i samband med en repatrieringsprocess och en återbegravning. Stort fokus i diskussionerna har legat på kvarlevor som förvaras i de anatomiska samlingarna vid Uppsala universitet, Karolinska Institutet och Lunds universitet. Sametinget och andra samiska aktörer har bl.a. i samarbete med Svenska kyrkan, drivit frågorna i relation till regeringen. I en debattartikel 2022 krävde dåvarande ärkebiskopen Antje Jackelén tillsammans med samiska, tornedalska och sverigefinska företrädare att kvarlevor måste lämnas tillbaka.

International Council of Museums (ICOM) är en internationell organisation för museer och museianställda som är rådgivande organ åt FN-organet UNESCO. ICOM har bl.a. tagit fram etiska regler som rör kvarlevor från urfolk. ICOM:s etiska regler uppges enligt den svenska sektionen för ICOM återspegla principer som är all-

mänt accepterade av det internationella museisamfundet och som även svenska museer ska följa. De etiska reglerna utgör en minimi-standard. När det gäller kvarlevor från andra grupper än urfolk råder det i dag större osäkerhet kring vilka regler som ska efterlevas. I Sverige har denna osäkerhet kring nationella minoriteter lett till diskussioner mellan berörda grupper och institutioner där kvarlevor förvaras.

För att komma vidare i frågor kring repatriering fick Riksantikvarieämbetet i december 2022 i uppdrag av regeringen att analysera och beskriva hur nuvarande juridiska, ekonomiska och praktiska förutsättningar för identifiering och återbördande av samiska föremål och mänskliga kvarlevor möjliggör respektive utgör hinder för dessa processer. Riksantikvarieämbetet ska också analysera och beskriva motsvarande förutsättningar för ett sammanhållet regelverk för identifiering och återbördande av samiska föremål och mänskliga kvarlevor. Uppdragets ska redovisas senast den 31 mars 2024.²⁴

Kommissionen noterar att regeringsuppdraget är begränsat till samiska kvarlevor, trots att frågorna berör samtliga nationella minoriteter. Det råder osäkerhet kring repatriering rörande de nationella minoriteter som har varit särskilt utsatta. Att säkerställa återbegravning är ett viktigt steg för upprättelse och försoning. Det är därför angeläget att även kvarlevor från tornedalingar, kväner och lantalaiset kan repatrieras och återbegravas på ett värdigt sätt. Regeringens utformning av ett sammanhållet regelverk för repatriering av mänskliga kvarlevor från museer och institutioner behöver därför omfatta även kvarlevor från tornedalingar, kväner och lantalaiset.

14.7 Övergripande mål: förverkliga och utöka rättigheterna

Det är många av intervjupersonerna som anser att det är viktigt att meänkieli bevaras. Kommissionen noterar att minoriteten redan i dag har rättigheter genom Sveriges folkrättsliga åtaganden och svensk lagstiftning men att förverkligandet av rättigheterna brister. För att språket ska överleva krävs att rättigheterna förverkligas. Därutöver finns det ett behov av att stärka skyddet för minoriteten genom att utöka de folkrättsliga åtaganden och förbudet mot diskriminering.

²⁴ Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Riksantikvarieämbetet. <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBID=23385>.

14.7.1 Förslagen i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* bör genomföras

Bedömning: Sverige lever varken upp till sina folkrättsliga åtaganden eller sina egna uppställda mål för politiken för mänskliga rättigheter och minoritetspolitiken när det gäller att säkerställa minoritetens rätt till undervisningen i och på minoritetsspråket. Regeringen behöver vidta skyndsamma åtgärder för att meänkieli ska fortsätta att vara ett levande språk i Sverige.

Förslag: Regeringen bör utan dröjsmål genomföra förslagen i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91).

Kommissionens kartläggning visar att det har skett ett omfattande språkbyte där minoriteten alltmer har övergått till att tala svenska.²⁵ Det bekräftas även av Institutet för språk och folkminnen som i en rapport konstaterar att språkbytesprocessen för samtliga minoritetsspråk har gått mycket långt. För samtliga nationella minoritetsspråk gäller att åtminstone en eller flera generationer inte har fått lära sig språket av sina föräldrar. En stor del av föräldrarna till minderåriga barn har inte själva kunskap i minoritetsspråket utan kunskapen finns i stället hos mor- eller farföräldrar.²⁶ Denna bild bekräftas även av kommissionens kartläggning. Av den anledningen är det viktigt att frågan om att bevara och främja meänkieli hanteras skyndsamt.

Frågan om tillgång till utbildning på och i meänkieli kommer upp i flera intervjuer. Det som efterfrågas är bl.a. struktur och samverkan mellan olika utbildningsnivåer och myndigheter, exempelvis att det måste finnas möjlighet att läsa meänkieli genom hela utbildningskedjan. Många anser också att undervisningen i meänkieli måste ske under skoltid då eleverna inte upplever det motiverande att behöva stanna kvar i skolan efter skoldagens slut.

²⁵ Se bl.a. Hyltenstam och Salö, s. 101 i *Tolv tematiska forskarrapporter*, SOU 2023:68 och SOU 2017:91, s. 24.

²⁶ Fördjupat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska. Institutet för språk och folkminne, redovisning av regeringsuppdraget Ku 2021/01315, 30 september 2021, s. 17.

Kommissionen noterar att regeringen har ett högt satt mål för politiken för mänskliga rättigheter, nämligen att säkerställa full respekt för Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter.²⁷ Målet är även en utgångspunkt för minoritetspolitiken som har det specifika målet att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.²⁸ Trots detta konstaterar Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget i sin senaste rapport om minoritetspolitikens utveckling 2022 att det inte har skett någon tydlig positiv förändring 2022 i syfte att nå minoritetspolitikens mål.²⁹ Sedan den 1 januari 2020 gäller barnkonventionen som svensk lag. Artikel 30 i konventionen innebär att Sverige bl.a. är skyldig säkerställa att barn som tillhör en språklig minoritet inte förvägras rätten att tillsammans med andra inom sin grupp använda sitt eget språk.

I betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91), hädanefter refererad till som *Nationella minoritetsspråk i skolan*, föreslås en rad åtgärder som ska bidra till att stärka tillgången till och undervisningen i och på minoritetsspråken. Utredningen lämnade i korthet följande förslag:

- undervisningen i de fem nationella minoritetsspråken i grundskolan ska regleras särskilt och benämnas nationella minoritetsspråk och anges som ämne i skollagen,
- den minsta garanterade undervisningstiden för ämnet nationellt minoritetsspråk ska regleras i timplanerna för grundskolan och vara 960 timmar,
- det ska inte finnas krav på förkunskaper för undervisning i nationellt minoritetsspråk i gymnasieskolan,
- tvåspråkig undervisning på de nationella minoritetsspråken bör införas och utökas och för alla fem nationella minoritetsspråken bör gälla samma villkor för tvåspråkig undervisning som för finska i åk 1–9,

²⁷ Prop. 2015/16:1 utg.omr. 1, bet. 2015/16:KU1, rskr. 2015/16:59.

²⁸ Prop. 2008/09:1 utg.omr. 1, bet. 2008/09:KU1, rskr. 2008/09:83.

²⁹ *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2022*, Länsstyrelsen Stockholm, rapport 2023:11, s. 13.

- en strategisk handlingsplan behövs för att kunna skapa en fungerande lärarutbildning i de nationella minoritetsspråken på kort och på lång sikt och vara relaterad till målet att stötta en språklig förstärkning och revitalisering av språken,
- ämnet nationellt minoritetsspråk ska kunna ingå i en ämnesläro-examen.

Regeringen har inte genomfört betänkandets förslag men har i juni 2023 beslutat propositionen *Utökad rätt för elever i gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan att läsa nationella minoritetsspråk*.³⁰ Om lagförslaget genomförs innebär det att kravet, att gymnasieelever ska ha goda kunskaper i sitt nationella minoritetsspråk för rätt till modersmålsundervisning i språket, tas bort.

I april 2022 antog regeringen ett handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken. I handlingsprogrammet nämner regeringen att utbildning i och på minoritetsspråken ska vara tillgängliga i en kedja från språkutveckling i förskolan till utbildningar på universitetsnivå. På sikt menar regeringen att det också bör vara möjligt att bedriva forskning på minoritetsspråken. I programmet understryker regeringen vidare att möjligheten för barn och unga att få undervisning på och i de nationella minoritetsspråken är avgörande för den nya generationens minoritetsspråkstalare.³¹

I handlingsprogrammet nämns även att Statens skolverk sedan hösten 2022 har ansvar för nationell samordning av undervisning i nationella minoritetsspråk. Uppdraget innefattar bl.a. att planera och ansvara för hur fjärrundervisning i nationella minoritetsspråk kan göras tillgänglig för alla huvudmän som enligt skollagen (2010:800) ska erbjuda undervisning i språken. Skolverket ska även förbereda ett arbete med att stödja produktionen av, främja utvecklingen av och tillgången till läromedel inom de nationella minoritetsspråken.³² Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet den 28 februari 2024.

Regeringen har även gett Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet, och Södertörns högskola i uppdrag att under

³⁰ Prop. 2022/23:132 *Utökad rätt för elever i gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan att läsa nationella minoritetsspråk*.

³¹ Regeringens handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken, publicerad 28 april 2022, s. 27, <https://www.regeringen.se/contentassets/fa31150262b2484eb44713835db2f2b3/handlingsprogram-for-bevarande-och-framjande-av-de-nationella-minoritetsspraken.pdf>.

³² Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolverk, 2022-12-15, U2022/03031 (delvis), U2022/03922.

2022–2024 stärka och utveckla arbetet med revitalisering och bevarandet av de nationella minoritetsspråken.³³ Det finns dock farhågor om att uppdraget är för generellt utformat och att det därför är osäkert om det kommer att leda till att flera lärare utbildas i nationella minoritetsspråk.³⁴

Regeringen har fått kritik för att inte ha genomfört förslagen i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan* och för att regeringens handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken inte lever upp till det som krävs för att revitalisera minoritetsspråken.³⁵ Även Europarådets expertkommitté riktade i sin senaste granskning kritik mot Sverige för att inte efterleva den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. Kommittén rekommenderar Sverige att utöka tillgången till meänkieli i förskolan, utöka antalet undervisningstimmar i grundskolan samt utveckla en plan för utbildning av lärare i meänkieli på alla nivåer.³⁶

Kommissionen noterar att flera insatser för att öka tillgången på undervisning i och på minoritetsspråket pågår. Samtidigt får Sverige fortsatt kritik för att inte leva upp till sina folkrättsliga åtaganden att säkerställa minoritetens rättigheter i bl.a. undervisningen. Regeringen kan därför i kommissionens mening inte anses leva upp till sina egna uppställda mål för politiken för mänskliga rättigheter och minoritetspolitiken. De pågående insatserna bör fortsätta men regeringen bör därutöver utan dröjsmål genomföra förslagen i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan*.

Kommissionen kan inte nog understryka vikten av att åtgärderna vidtas skyndsamt mot bakgrund av hur långt språkbytesprocessen har kommit men även mot bakgrund av att många intervjupersoner ser bevarandet av meänkieli som det allra viktigaste i en fortsatt försoningsprocess. Det krävs med andra ord skyndsamma åtgärder för att meänkieli ska fortleva.

³³ Regeringsbeslut 2022-03-10, Uppdrag till Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet och Södertörns högskola att stärka de nationella minoritetsspråken, Ku2022/00584.

³⁴ Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2022, Länsstyrelsen Stockholm, rapport 2023:11, s. 17.

³⁵ Svensk skola – Bara bromskloss eller minoritetspolitikens huvudmotståndare? Minoritetspolitiskt bokslut 2022. Rapport av Lennart Rohdin på uppdrag av Sverigefinländarnas delegation, augusti 2022. <https://minoritet.se/7564>, s. 14 f.

³⁶ Eight evaluation report on Sweden. Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages. Adopted on 17 November 2022. MIN-LANG (2022) 16, s. 31.

14.7.2 Stärkta folkrättsliga åtaganden

Bedömning: Regeringens ambition att utöka Sveriges folkrättsliga åtaganden gällande europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (språkstadgan) bör inte begränsa sig till det som Sverige redan i dag uppfyller i lagstiftning.

Förslag: Regeringen bör vidta åtgärder så att samtliga förslag från Utredningen om en stärkt minoritetspolitik *Nästa steg? Del 2, Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:88) till utökade folkrättsliga åtaganden i förhållande till språkstadgan genomförs.

I regeringens handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken (handlingsprogrammet) uttalar regeringen att den avser att utöka åtagandenivån enligt språkstadgan så att åtagandena harmonierar med nationell lagstiftning med utgångspunkt i förslagen som lämnades i slutbetänkandet *Nästa steg? Del 2, Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:88), hädanefter refererad till som *Nästa steg, Del 2*.

Del III i språkstadgan är uppbyggd så att staten kan ”skraddarsy” sina åtaganden så att de passar det aktuella språkets situation. För var och en av artiklarna ska staten i samband med ratificeringen ange vilka förpliktelser den väljer att åta sig avseende respektive territoriellt språk. Det är därmed möjligt för staten att ha åtaganden som skiljer sig åt mellan olika språk. En stat har möjlighet att förändra sina åtaganden enligt del III i språkstadgan genom att meddela Europarådets generalsekreterare detta. Det är bl.a. möjligt för staten att utöka sina åtaganden gentemot de språk avseende vilka staten redan tillämpar del III. Det sker genom att staten åtar sig förpliktelser enligt ytterligare punkter eller enligt alternativa punkter eller stycken som motsvarar en högre åtagandenivå (se punkt 2 i artikel 3 i språkstadgan).

I betänkandet *Nästa Steg? Del 2* lämnar utredningen om en stärkt minoritetspolitik flera förslag på hur Sverige skulle kunna utöka sina åtaganden i språkstadgans del III bl.a. i förhållande till meänkieli. Kommissionen väljer här att endast nämna de som berör meänkieli. Dessa handlar i korthet om följande:

- Tillhandahålla en väsentlig del av förskoleverksamheten på minoritetsspråket (artikel 8.1.a.ii i språkstadgan).
- Integrera minoritetsspråket som en del av läroplanen i grundskolan och yrkesutbildningen (artikel 8 1.b–1.d. i språkstadgan).
- Tillhandahålla vanligen använda förvaltningstexter och formulär på minoritetsspråket (artikel 10.1.b i språkstadgan).
- Tillhandahålla resurser för studier i minoritetsspråket på universitet eller inom den högre utbildningen (artikel 8.1.e).
- Säkerställa representation för minoritetsspråken i vissa organ genom att regeringen i samråd med minoriteten säkerställer att i vart fall någon i styrelsen för Förvaltningsstiftelsen för public service-bolagen samt i Granskningsnämnden för radio och TV kan representera de nationella minoriteternas perspektiv (artikel 11.3).
- Inkludera minoriteten i bilden av Sverige utomlands genom att förtydliga Svenska institutets uppdrag (artikel 12.3).
- Främja framställning på minoritetsspråket genom att stödja och utveckla översättning samt främja och finansiera tjänster som avser översättning och terminologisk forskning även för meänkieli (åtagandena gäller nu enbart i förhållande till finska och samiska) (artikel 12.1 c och 1 h).
- Tillhandahålla konsumentinformation på minoritetsspråket (artikel 13.2.e).

I *Nästa steg? Del 2* gjordes bedömningen att Sverige borde kunna utöka sina folkrättsliga åtaganden enligt utredningens förslag. Utredningen bedömde att vissa åtaganden kunde höjas direkt medan andra krävde åtgärder från regeringens sida.

Kommissionen välkomnar att regeringen avser att utöka åtagandnivån i förhållande till språkstadgan. Regeringens avsikt så som den är uttalad i handlingsprogrammet är att ”utöka åtagandnivån enligt språkstadgan så att åtagandena harmonierar med nationell lagstiftning”. Regeringens ambition verkar därmed vara begränsad till att utöka åtagandena endast i förhållanden till de bestämmelser i språkstadgan som Sverige redan uppfyller i nationell lagstiftning. Vissa av bedömningarna i slutbetänkandet *Nästa steg? Del 2* handlar dock om att regeringen först behöver vidta vissa åtgärder innan de folkrätts-

liga åtagandena kan utökas. Det gäller t.ex. i fallet med att främja framställning på minoritetsspråket genom att stödja och utveckla översättning, säkerställa minoritetens representation i Förvaltningsstiftelsen för public service-bolagen och i Granskningsnämnden för radio och TV och att inkludera minoriteten i Sverige bilden genom att förtydliga uppdraget till Svenska institutet. Kommissionen har dock inte haft möjlighet att uttömmande undersöka huruvida behövliga åtgärder har vidtagits för att uppfylla samtliga föreslagna åtaganden. Regeringen behöver ta fram en konkret plan för de åtgärder som behövs innan de folkrättsliga åtagandena kan utökas. Syftet med att utöka de folkrättsliga åtagandena bör vara att främja minoritetens kultur, språk, identitet och traditioner så att minoritetens rättigheter enligt ramkonventionen om skydd för de nationella minoriteterna kan förverkligas.

Genom att utöka åtaganden i förhållande till språkstadgan förbinder sig Sverige folkrättsligt till att genomföra åtagandena. Det innebär att Sveriges regering och riksdag inte kan frångå sina åtaganden med mindre än att ändra på Sveriges åtaganden i förhållande till språkstadgan. De utökade åtagandena är på så sätt en garant för att rättigheterna säkerställs långsiktigt.

Kommissionen anser mot den bakgrunden att regeringens ambition att utöka Sveriges folkrättsliga åtaganden gällande språkstadgan inte bör begränsa sig till det som Sverige redan i dag uppfyller. Regeringen bör därför vidta åtgärder så att samtliga förslag från betänkandet *Nästa steg? Del 2* gällande utökade folkrättsliga åtaganden i förhållande till språkstadgan genomförs.

14.7.3 Språk som diskrimineringsgrund

Bedömning: Diskrimineringsgrunden etnisk tillhörighet ger inte ett fullgott skydd i fall av diskriminering som har samband med språk.

Förslag: Regeringen bör utreda frågan om språk som en grund för diskriminering i diskrimineringslagen.

Europarådets expertkommitté för den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk anser i sin senaste granskning av Sverige att det är i strid med stadgans grundläggande principer att språk inte

utgör en diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen (2008:567). Kommittén menar att en kränkning av rättigheter som har samband med etnisk tillhörighet och språk manifesteras olika i vardagen och att det är uppenbart att det finns fall där språket är den enda diskrimineringsgrunden. Kommittén pekar på att även minoriteterna i Sverige anser att etnisk tillhörighet inte utgör tillräckligt skydd mot diskriminering som har samband med nationella minoritetsspråk.³⁷

Kommissionen noterar att Utredningen om en stärkt minoritetspolitik i delbetänkandet *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) föreslog att regeringen i lämpligt sammanhang bör pröva frågan om att införa språk som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen. Utredningen pekade bl.a. på att det har förekommit att personer tillhörande de nationella minoriteterna förbjudits att använda sitt språk sinsemellan i skolan och på arbetsplatser, även under raster. Utredningen menade att det ofta hävdas att diskriminering på grund av språk faller under förbudet mot diskriminering på grund av etnicitet. Men alla som använder t.ex. ett nationellt minoritetsspråk anser sig inte ha en annan etnicitet än den svenska.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget anser i sin rapport om minoritetspolitikens utveckling under 2022 att införandet av språk som diskrimineringsgrund skulle bidra till att synliggöra den diskriminering som bland andra nationella minoriteter utsätts för när de t.ex. inte ges möjlighet att använda sitt språk.³⁸ Sverige är även folkrättsligt bunden, enligt artikel 2 i den Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, att tillförsäkra konventionens rättigheter utan åtskillnad av något slag, exempelvis på grund av språk.

Kommissionen gör samma bedömning som betänkandet *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* och anser att diskrimineringsgrunden etnisk tillhörighet inte ger ett fullgott skydd i fall av diskriminering som har samband med språk. Regeringen bör därför utreda frågan om språk som en grund för diskriminering i diskrimineringslagen.

³⁷ Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages, Eight evaluation report of Sweden, adopted on 17 November 2022.

³⁸ Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2022.

14.8 Övergripande mål: språkrevitalisering och kulturfrämjande

Minoritetsspråket är en del av det gemensamma kulturarvet och för individer som tillhör minoriteten kan det vara avgörande för den egna identiteten. Utan långsiktiga insatser för att bevara och revitalisera meänkieli kommer språket på sikt inte längre att ha några talare. Det skulle även innebära att en del av minoritetens identitet och kulturarv försvinner. Det finns därför ett stort behov av långsiktiga och permanenta insatser för att revitalisera meänkieli och för att främja minoritetens kultur. Det behöver även finnas flera möjligheter till att lära sig språket.

14.8.1 Permanenta pågående insatser för språket

Bedömning: Det behövs ett långsiktigt arbete i syfte att bevara och främja de nationella minoritetsspråken.

Förslag: Regeringens pågående insatser i syfte att bevara och främja de nationella minoritetsspråken behöver fortsätta långsiktigt och finansieras med permanenta medel i statens budget.

I regeringens handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken finns olika satsningar som är tidsbegränsade. Regeringen har bl.a. gett lärosätena med särskilt ansvar för minoritetsspråken i uppdrag att under 2022–2024 stärka och utveckla sitt arbete med främjande och bevarande av de nationella minoritetsspråken. Syftet med uppdraget är att förbättra förutsättningarna för revitalisering och bevarandet av minoritetsspråken.³⁹

Regeringen har även gett Isof i uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib under 2022–2024. Språkcentrumen ska aktivt främja och stimulera ökad användning av minoritetsspråken i samhället, bistå med sakkunskap, utveckla metoder för att stärka enskildas förutsättningar att bruka och återta språken samt sprida kunskap om revitalisering. Insatser som riktar sig till barn och ungdomar ska prioriteras särskilt. Språkcentrumens

³⁹ Regeringsbeslut 2022-03-10, Uppdrag till Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet och Södertörns högskola att stärka de nationella minoritetsspråken, Ku2022/00584.

arbete ska utgå från språkbärarnas behov av revitaliseringsinsatser och ske i fortsatt dialog med språkbärarna.⁴⁰

Regeringen har vidare gett Kungliga biblioteket i uppdrag att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som resursbibliotek för respektive språkgrupp och för landets kommuner under 2021–2023. I uppdraget ingår bl.a. att dessa bibliotek ska vara stöd för landets kommuner och främja medieförsörjning på de nationella minoritetsspråken. I uppdraget ska tillgång till litteratur för barn och unga särskilt beaktas.⁴¹

Uppdragen har kritiserats för att vara kortsiktiga och för att det saknas förutsägbarhet kring hur politiken kommer att se ut när perioden som dessa uppdrag omfattar tar slut.⁴² I kommissionens kontakt med Isof och Kungliga biblioteket har det framkommit att det tar tid och resurser i anspråk att bygga upp verksamheterna som resursbiblioteket och språkcentrum. Inledningsvis har mycket tid gått åt till att etablera de strukturer som behövs framför allt genom rekrytering av personal. För att insatserna ska ha avsedd effekt krävs att de är långsiktiga.

Kommissionen bedömer att samtliga insatser behövs som en del i ett långsiktigt revitaliseringsarbete. Det är därför olyckligt att insatserna är tidsbegränsade. Behovet av ett språkcentrum och ett resursbibliotek är långsiktiga. En undersökning som Kungliga biblioteket presenterade 2018 visade att många av folkbiblioteken ute i landet fortfarande inte bedriver någon verksamhet riktad mot de nationella minoriteterna. Särskilt gäller det skolbiblioteken. Dessa bibliotek är viktiga för att visa barn och unga att språken finns och syns, och för att kunna erbjuda tillgång till litteratur på språken. Behovet av stöd från resursbiblioteken till det allmänna biblioteksväsendet är alltså fortsatt stort.⁴³

Även lärosätenas insatser för att främja och bevara minoritetsspråken är viktiga, inte minst för att bygga upp forskningsmiljöer som på sikt ska öka tillgången till lärare på språken. De olika insat-

⁴⁰ Regeringsbeslut, 2021-12-16. Uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib, Ku2019/00160, Ku2019/00736, Ku2019/01708, Ku2021/02483.

⁴¹ Regeringsbeslut 2020-12-17, Uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoriteters bibliotek, Ku2020/02691.

⁴² Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2022, Länsstyrelsen Stockholm, rapport 2023:11, s. 13.

⁴³ Kungliga biblioteket. *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken – en lägesbeskrivning*, 2018, diarienummer 6.6-2017-376.

serna behöver därför fortsätta långsiktigt och finansieras med permanenta medel i statens budget.

14.8.2 Integrerad undervisning på meänkieli i kommuner i förvaltningsområdet

Bedömning: Barns möjligheter att tillägna sig meänkieli och stärka sin kulturella minoritetsidentitet behöver stärkas, i enlighet med artikel 30 i FN:s barnkonvention.

Förslag: Statens skolverk bör ges i uppdrag att i dialog med minoriteten utforma en flerårig försöksverksamhet inom förvaltningsområdet för meänkieli i syfte att ge elever möjlighet till dels fler undervisningstimmar i meänkieli i grundskolan, dels undervisning på meänkieli kring minoritetens historia, hantverk, traditioner och kulturarv. Riktade stadsbidrag bör utgå till kommuner som ansluter sig till försöksverksamheten, enligt en liknande modell som i dag erbjuds kommuner i form av integrerad samisk undervisning.

En rad förslag har lämnats de senaste åren för att stärka möjligheten för barn som tillhör minoriteten att stärka sitt minoritetsspråk. Bland annat har det föreslagits att antalet timmar med modersmålsundervisning bör utökas. Regeringen har hittills inte gått vidare med några sådana förslag. Som tidigare nämnts, behövs en sammanhållen utbildningskedja för att stärka meänkieli, vilket också har lyfts fram av minoriteten i en rad olika sammanhang. Även Europarådet har vid upprepade tillfällen uppmanat den svenska regeringen att stärka modersmålsundervisningen och se till att tvåspråkig undervisning i meänkieli erbjuds.

Kommissionens kartläggning har visat att den språkbytesprocess som har ägt rum, delvis till följd av assimileringspolitik, är långt gången. Det finns i dag en stor grupp ”ummikkot”, dvs. personer som identifierar sig med minoriteten och meänkieli men som inte har fått möjlighet att lära sig språket. Den skada som assimileringspolitik åsamkat denna grupp måste repareras. Mot bakgrund av att meänkieli riskerar att sluta existera som levande språk är det bråttom att stärka barns och ungas tillgång till undervisning i meänkieli. Att unga väljer att använda meänkieli är en förutsättning för att språket

ska leva vidare. Då behöver de också kunna använda meänkieli i digitala plattformar. För att det ska vara möjligt krävs utveckling av språkteknologiska hjälpmedel som stavningskontroll, talsyntes och maskinöversättning. Språkteknologiska satsningar är därför av stor betydelse för meänkielis livskraft både nu och i framtiden. För språk med färre talare, som meänkieli, saknas kommersiella intressen för att ta fram de nödvändiga språkteknologiska resurserna. Därför ligger ett stort ansvar på det allmänna.

Sameskolstyrelsen har under lång tid erbjudit s.k. integrerad samisk undervisning. Målet är att varje elev ska stärka sin samiska identitet genom att läsa sitt språk och lära sig om kulturen och traditionella kunskaper. Samisk integrering omfattar alla grundskolans årskurser. Integrerad samisk undervisning anordnas i dag i grundskolor och innebär att elever kan få undervisning i samisk kultur utöver modersmålsundervisningen. Vidare blir integrerad samisk undervisning i årskurserna 7–9 en naturlig fortsättning för elever som genomgått sameskola. En huvudman som har samiska elever får efter avtal med Sameskolstyrelsen anordna integrerad samisk undervisning. Varje huvudman kan ansöka hos Sameskolstyrelsen om medel till samisk integrering.

Modellen med samisk integrering är väl etablerad och det är ett kostnadseffektivt sätt att förbättra elevers möjligheter att tillägna sig sitt minoritetsspråk. En liknande modell för meänkieli skulle på samma kostnadseffektiva sätt kunna ge fler barn bättre möjligheter att utveckla sitt minoritetsspråk och stärka sin kulturella minoritetsidentitet.

Integrerad undervisning i meänkieli skulle vara särskilt stor betydelse i familjer där den språkliga kedjan mellan generationer brutits, som ett resultat av assimileringspolitik och där föräldrar själva inte har tillräckliga kunskaper att överföra meänkieli till sina barn.

En försöksverksamhet bör därför initieras för att ge skolhuvudmän inom förvaltningsområdet möjlighet att utveckla former för att erbjuda utökad undervisning i meänkieli. Formerna för undervisningen kan utvecklas under en flerårig försöksperiod i nära dialog med kommuner i förvaltningsområdet. En försöksverksamhet skulle även ge goda förutsättningar att utforma och hitta lämpliga former för undervisning på meänkieli kring minoritetens historia, hantverk, traditioner och kulturarv.

Möjligheten att få utökad undervisning i meänkieli i grundskolan skulle även innebära införandet av en sammanhållen undervisnings-

kedja för barn som i dag erbjuds förskola på meänkieli inom förvaltningsområdet för meänkieli. Inriktningen bör redan från början vara att verksamheten på sikt ska permanentas. Utökad ämnesundervisning är i sin tur beroende av satsningar på språkvård i form av utarbetande av fackterminologi på meänkieli. Utökad undervisning i meänkieli kan ge en skjuts i det arbetet.

Kommissionen bedömer att barns möjligheter att tillägna sig meänkieli och stärka sin kulturella identitet behöver stödjas i enlighet med artikel 30 i FN:s barnkonvention. Skolverket bör därför ges i uppdrag att i dialog med minoriteten utforma en flerårig försöksverksamhet inom förvaltningsområdet för meänkieli. Försöksverksamheten syftar till att ge elever möjlighet till dels fler undervisningstimmar i meänkieli i grundskolan, dels undervisning på meänkieli kring minoritetens historia, hantverk, traditioner och kulturarv. Riktade statsbidrag bör utgå till kommuner som ansluter sig till försöksverksamheten, enligt en liknande modell som i dag erbjuds kommuner i form av integrerad samisk undervisning.

14.8.3 Utvecklade möjligheter att lära sig meänkieli i vuxen ålder

Bedömning: Det finns ett stort behov av flera möjligheter att lära sig meänkieli, särskilt för personer i vuxen ålder.

Förslag: Regeringen bör utreda hur statsbidrag för bl.a. alfabetiseringskurs i meänkieli kan genomföras.

Av intervjuerna framkommer att det finns de som försökt eller försöker lära sig meänkieli i vuxen ålder, exempelvis via högskolekurser.

Umeå universitet erbjuder en terminslång nätbaserad undervisning för personer som varken kan tala eller skriva meänkieli. Däremot finns det ingen möjlighet till att bedriva kortare studier i meänkieli.

Kommissionen noterar att det sedan en längre tid pågår ett aktivt arbete med att revitalisera de samiska språken. Enligt förordningen (2007:1347) om statsbidrag vid vissa studier i samiska kan statsbidrag lämnas till den som bedriver kortare studier i alfabetisering i samiska. Syftet med bidraget är att främja det samiska språket så att samer som inte har fått möjlighet att lära sig läsa och skriva på samiska får tillfälle att lära sig det. För att få korttidsstudiebidrag behöver per-

sonen i fråga delta i en kortkurs som anordnas av antingen Samernas utbildningscentrum i Jokkmokk, en folkhögskola, kommunal vuxenutbildning eller en studiecirkel via ett studieförbund. En förutsättning för att kunna ansöka om studiebidraget är att personen själv, eller dennes föräldrar, far- eller morföräldrar har eller har haft samiska som språk i hemmet eller att personen själv är eller har en förälder som är eller har varit upptagen i röstlängden till Sametinget. Sametinget ansvarar för fördelningen av korttidsstudiebidrag. Kostnaden för korttidsstudiebidraget är vanligen 500–600 tkr årligen.⁴⁴

Det finns ett stort behov av flera möjligheter att lära sig meänkieli, särskilt för personer i vuxen ålder. Stöd för att underlätta studier i meänkieli kan, mot bakgrund av vad som framkommit i kommissionens kartläggning, betraktas som en form av upprättelse för den språkförlust som många intervjupersoner har beskrivit. Kommissionen anser att ett statsbidrag öronmärkt för alfabetisering av meänkieli, och andra kortkurser på olika nivåer, bör införas. Regeringen bör därför utreda hur statsbidrag för alfabetiseringskurs och andra kortkurser i meänkieli kan genomföras.

14.8.4 Förstärkta möjligheter att lära sig meänkieli i kombination med de kulturella och kreativa näringarna

Bedömning: Bidraget till Folkbildningsrådet är ett viktigt led i att skapa fler möjligheter att lära sig meänkieli och insatsen behöver vara långsiktig. Ytterligare möjligheter för minoriteten att lära sig språket i vuxen ålder i behövs.

Förslag: Bidraget till Folkbildningsrådet under 2022–2024 för insatser i syfte att stärka de nationella minoritetsspråken bör permanentas. Regeringen bör därutöver undersöka ytterligare möjligheter att i vuxen ålder lära sig meänkieli i kombination med utövan- det av kulturella och kreativa näringar. Regeringen bör i samman- haget undersöka möjligheten till finansiering från Luossavaara- Kiirunavaara Aktiebolag (LKAB) som till 100 procent är statligt ägt.

⁴⁴ Sametingets årsredovisning 2022, <https://www.sametinget.se/176510>.

Regeringen har beslutat om ett årligt bidrag till Folkbildningsrådet under 2022–2024 för insatser i syfte att stärka de nationella minoritetsspråken.⁴⁵ Folkbildningen har unika möjligheter att bidra till språkens vitalisering genom att skapa utbildningsmöjligheter och nya sammanhang för användning av språken. Inom folkbildningen sker verksamhet hos såväl studieförbund som folkhögskolor med fokus på nationella minoriteter, rättigheter, språk och kultur. Kommissionen bedömer att bidraget till Folkbildningsrådet är ett viktigt led i att skapa fler möjligheter att lära sig meänkieli och att insatsen behöver vara långsiktig. Bidraget behöver därför bli permanent.

Kommissionen anser dock att regeringen bör överväga ytterligare möjligheter för minoriteten att lära sig språket i vuxen ålder i kombination med utövandet av ett hantverk eller andra kulturella inslag. Att det finns ett behov av mötesplatser för de kulturella och kreativa näringarna som berör minoriteten framkommer i Föreningen Nordens slutrapport om kultursamlade verksamhet för tornedalingar, kväner och lantalaiset (se avsnitt 14.6.3). Exempel kan hämtas från Samernas utbildningscentrum som i dag är ett modernt utbildningscentrum med 60–70 elever på de längre utbildningarna. Skolan satsar på samiskt hantverk, språk och kultur, men har även en roll i utvecklingen av de samiska näringarna.⁴⁶

I minoritetsområdet finns Malmfältens folkhögskola och Tornedalens folkhögskola som skulle kunna utgöra de mötesplatser som behövs för språkförkovran i kombination med utövandet av kulturella och kreativa näringar.

Regeringen bör därför undersöka ytterligare möjligheter för minoriteten att lära sig meänkieli i kombination med utövandet av kulturella och kreativa näringar. Regeringen bör i sammanhanget undersöka möjligheten till finansiering från Luossavaara-Kiirunavaara Aktiebolag (LKAB) som är till 100 procent statligt ägt.

14.9 Övergripande mål: stärkt nordiskt samarbete

Norges sannings- och försoningskommission för samer, kväner och norsksfinnar, (Kommissjonen for å granske fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norsksfinner), lämnade sin slutrapport

⁴⁵ Regeringens handlingsplan för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken.

⁴⁶ En folkhögskola för samer. <https://www.samer.se/2571>.

till Stortinget den 1 juni 2023. I rapporten finns en rad förslag som ska bidra till försoning. I arbetet med att ta fram förslag till åtgärder har utredningen tagit utgångspunkt i målet om ett mer försonat samhälle präglat av språklig, kulturell och identitetsmässig jämlikhet. För att uppnå detta anser den norska kommissionen att det behövs en bred mobilisering i hela samhället och att offentliga institutioner inom alla samhällssektorer och på alla förvaltningsnivåer bör överväga hur de kan bidra till försoning.⁴⁷

14.9.1 Gränsöverskridande samarbete för att främja språk och kultur

Bedömning: Det nordiska samarbetet kan fungera som en stärkande kraft i att främja minoritetens språk och kultur.

Förslag: Regeringen bör ta initiativ till en dialog med Norge och Finland om hur samarbetet kan utformas i syfte att stärka rätten till utbildning i och på minoritetsspråket samt i syfte att synliggöra minoritetens språk och kultur.

Den norska sannings- och försoningskommissionen har identifierat två områden där den ser möjlighet till gemensamma nordiska förslag.

Det ena området gäller nordiskt samarbete för att stärka utbildningsutbudet från förskola till högre utbildning på minoritetsspråken. Enligt den norska kommissionen bör gränsöverskridande samarbete med Sverige och Finland genomföras i syfte att stärka språkarbetet bl.a. genom kulturutbyte, gemensam förskola och skolutbud, harmonisering av läroplaner och gemensam läromedelsproduktion.⁴⁸

De utmaningar som finns i Norge gällande tillgången till undervisning i och på minoritetsspråk liknar de som finns i Sverige. Bland annat råder det brist på lärare och undervisningen förläggs ofta efter skoltid vilket inte motiverar eleverna. Ett annat problem är att rätten till undervisning i kvänska är begränsad till områdena Nord-Troms

⁴⁷ Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner, s. 652.
<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>.

⁴⁸ Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner, s. 654.

och Finmarkku/Finnmärku/Finnmark och är inte en rättighet som alla kvänska barn har. Det nordiska samarbetet kan fungera som en stärkande kraft i att främja minoritetens språk och kultur. Genom ett gränsöverskridande samarbete mellan Finland, Norge och Sverige kan minoritetens möjligheter till utbildning i och på minoritetsspråket stärkas, exempelvis genom tillgången till läromedel och annat utbyte.

Det andra området handlar om kultur. Den norska kommissionen föreslår att Norge tar initiativ till ett samarbete med andra nordiska länder för att stödja internationell spridning av ursprungs- och minoritetskultur. Samarbetet kan kopplas till t.ex. Nordiska kulturfonden, där kväner, samer och skogsfinnar har möjlighet att söka stöd till kulturprojekt. Den norska kommissionen uppmuntrar även medier till att stärka mediebevakningen av ursprungsbefolkningar och nationella minoriteter. Kommissionen föreslår vidare en förstärkning av det nordiska mediasamarbetet för att utveckla det samiska och kvänska medieutbudet. Kommissionen anser vidare att det är särskilt viktigt att prioritera medieutbudet för barn och unga, och samtidigt se till att kväner och samer får tillträde till nyheter och viktig information på sitt eget modersmål.⁴⁹

Meänkieli (kvänska i Norge) talas i de nordiska grannländerna Norge och Finland och den erfarenhet talarna har av assimilering och dess konsekvenser är liknande. Genom ett nordiskt samarbete kan insatser för att revitalisera språket och synliggöra minoriteten stärkas. Exempelvis kan insatser för att standardisera språket tjäna på ett gränsöverskridande samarbete. Samarbetet kan även bidra till att minoriteten synliggörs på ett bredare plan. Det gränsöverskridande samarbete kan på så sätt bidra till att stärka minoritetens egenmakt och självkänsla samt bidra till en samhörighet. Kommissionen föreslår därför att regeringen tar initiativ till en dialog med Norge och Finland om hur samarbetet kan utformas i syfte att stärka rätten till utbildning i och på minoritetsspråket samt i syfte att synliggöra minoritetens språk och kultur.

⁴⁹ Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner, s. 656.

14.10 Frågor som kräver ytterligare utredning

Under utredningens gång har kommissionen identifierat tre områden som är av central betydelse för minoriteten och där ytterligare kunskap måste inhämtas. Det handlar om rätten till renskötsel, frågor i anslutning till avvitrning av ströängar och frågan om minoritetens status som urfolk. Kommissionen bedömer att utredningar av dessa områden skulle bidra till att minoriteten får ett ökat förtroende för staten och på längre sikt att minoritetens rättigheter kan stärkas. Ett ökat förtroende och stärkta rättigheter är centrala delar i en försoningsprocess.

14.10.1 Utredning som allsidigt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel

Bedömning: Minoriteten har en lång tradition av att bedriva renskötsel vilket även bekräftas av förarbeten till 1886 års renbeteslag och 1928 års renbeteslag. Kommissionen är av uppfattningen att den nuvarande regleringen av rennäringen missgynnar minoriteten.

Förslag: Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning som på ett allsidigt sätt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel och ser över nuvarande lagstiftning i syfte att skapa ett regelverk som inte missgynnar minoriteten.

Så som har nämnts i kapitel 8 uppger många av intervjupersonerna att renskötseln har varit, och fortfarande är, en viktig del av minoritetens vardag. Flera har ett eget renmärke eller har släktingar som har eller har haft renmärke och renskötseln är en del av deras egen och släktens identitet. Minoritetens möjlighet att ägna sig åt ägande och skötsel av renar har dock länge varit begränsad.

Renskötselrätten är sedan 1886 års renbeteslag en exklusiv samisk rättighet även om det framgår av förarbeten till 1886 års lag att ett betydligt antal renar tillhörde den bofasta befolkningen i Norrbotten som inte ansågs vara samer. Det framstår därför som om minoriteten historiskt har ägnat sig åt renskötsel men fråntagits denna rättighet genom lagstiftning som missgynnade dem.

Minoriteten har i dag möjlighet att ha s.k. skötesrenar inom ramen för koncessionsrenskötseln men koncessionsrenskötseln får endast bedrivas av samer som har fått tillstånd av Länsstyrelsen i Norrbottens län. Många intervjupersoner upplever en orättvisa i att endast personer av samisk härkomst har rätt att bedriva renskötsel och anser att regelverket kring koncessionsrenskötseln missgynnar dem. Det handlar vidare om att en skötesrenägare endast har en röst oavsett reninnehav i motsats till koncessionshavarna som har en röst för varje påbörjat tjugotal renar, att det krävs bosättning inom området där renskötseln bedrivs för att få ingå i koncessionsrenskötseln samt begränsningen av max 30 skötesrenar.

Renmarkskommittén ska i maj 2025 lämna ett förslag till en ny renskötsellag som ska ersätta den nuvarande rennäringslagen (1971:437). Kommittén ska bl.a. analysera det samiska folkets rätt till jakt och fiske såväl för de samer som i dag är medlemmar i samebyar som för dem som inte är det. Kommittén ska även analysera hur rennäringslagens regler för medlemskap i samebyar förhåller sig till regeringsformens och Europakonventionens rättighetsreglering. Detta bl.a. mot bakgrund av att rennäringslagens regler om samebyar har kritiserats för att ha en splittrande effekt bland samer och då det har ifrågasatts om regelverket om medlemskap i samebyar är förenligt med regeringsformens och Europakonventionen om mänskliga rättigheters bestämmelser om skydd för egendom. Kommittédirektivet utgår från att renskötselrätten fortsatt ska vara en exklusiv samisk rättighet och en översyn av minoritetens rätt till renskötsel ingår således inte i utredningen.

Det har inte ingått i kommissionens uppdrag att utreda frågan om minoritetens rätt till renskötsel. Under arbetets gång har dock frågan om renskötselrätten kommit upp vid flera tillfällen både i intervjuer och i möten med minoriteten. Minoriteten har haft en lång tradition av att vara renskötare, vilket även bekräftas av förarbeten till 1886 års renbeteslag och 1928 års renbeteslag. Kommissionen är av uppfattning att den nuvarande regleringen av renskötseln missgynnar minoriteten och att renskötseln är av så stor betydelse för minoriteten att den inte kan lämnas därhän. Det behövs en utredning som på ett allsidigt sätt belyser minoritetens historiska tradition av att bedriva renskötsel och ser över nuvarande lagstiftning i syfte att skapa ett regelverk som inte missgynnar minoriteten.

14.10.2 Utredning av hur avvittringen av ströängar genomförts

Bedömning: Frågan om avvittring av ströängar väcker känslor hos minoriteten av att ha blivit orättfärdigt behandlad av staten, vilket skadar minoritetens förtroende för staten. Frågan om rätten till jakt och fiske är en betydelsefull aspekt förknippad med ströängar.

Förslag: Regeringen bör i nära samråd med minoriteten och andra berörda ta fram förslag till en utredning av frågan om hur avvittringen av ströängar genomförts i syfte att reda ut rättsliga oklarheter kring rättigheter kopplade till ströängar så som jakt och fiske.

Så som framgår i kapitel 8 finns det flera omständigheter kring statens hantering av avvittringen av ströängar som har skapat missuppfattningar, missnöje och en upplevelse av rättsosäkerhet hos en del inom minoriteten. Enskilda personer har även överlämnat skriftliga handlingar till kommissionen som dels gäller uppgifter om oklarheter kring rättigheter knutna till specifika fastigheter, dels protokollshandlingar som härrör från indragning av ströängar enligt 1921 års lag om ströängars indragande till kronan. Av den sistnämnda typen av handlingar framgår att vissa avsteg gjordes från det regelverk som gällde för förfarandet vid ströängars indragande.⁵⁰

Eivind Torp konstaterar i sin rapport *Ströängar* att det inte råder tvekan om att statens hantering av ströängar berörde en befolkning som var utan möjligheten att påverka de beslut som de omfattades av. Han anser vidare att den problematiken kring ströängar och de oklarheter som fortfarande finns vad gäller oreglerade ströängar påverkar minoriteten, men även personer med annat ursprung. Ströängar är och har varit viktiga för minoritetens slätterbruk men är numera huvudsakligen kopplade till frågan om rätten till jakt- och fiske.

Av tidigare utredningar framgår att de överväganden och bedömningar som gjorts under de historiska avvittringarna framför allt utgått från statens intressen för ströängarna. Minoritetens tradition att använda ströängar har inte i tillräcklig hög grad beaktats i bedömningarna. Av intervjupersonernas berättelser framkommer att alla

⁵⁰ Komm 2021/00043/KU 2020-01-43.

troligtvis inte förstod vad avvitringsprocessen innebar och att de berörda inte alltid behärskade svenska (se kapitel 8).

I riksdagens tillkännagivande från 1990 konstateras att det finns oklarheter om ströängarnas läge och avgränsning, att det måste skapas klarhet om rättigheter för de boende i område och att det är angeläget att frågan blir löst i förhållande till rennärings och skogsbrukets intressen.⁵¹ Riksdagen tillkännagav mot den bakgrunden att regeringen bl.a. bör göra en översyn regleringen kring ströängar.

I en departementspromemoria från 1997 föreslogs att ströängarna skulle avvecklas till förmån för innehavaren. Promemorian pekade därutöver på att tidigare innehavare av indragna ströängar ansåg sig i en del fall fortfarande ha kvar vissa rättigheter förknippade med den ströängen, t.ex. jakträtt. Det förekom även att riktigheten och äktheten av de kartor som upprättats vid avvitrning och tilläggsavvitrning ifrågasattes.⁵² Förslaget i departementspromemorian om att avveckla ströängarna genomfördes aldrig.

Riksrevisionen riktade 2000 kritik mot regeringen för att inte ha lämnat förslag om ströängarnas slutgiltiga reglering i enlighet med riksdagens beslut 1989/90. Riksrevisorerna ansåg bl.a. att det allmänna stämmningsläget kring frågor om avvitrings konsekvenser hade försämrats och att missämjan mellan olika grupper samt mellan dessa grupper och myndigheterna, ansågs vara så pass utbredd och djup att många befارade att konflikterna kunde eskalera ytterligare. Riksrevisionen lyfte även fram att frågorna om jakt- och fiskerättigheter är centrala.⁵³

Torp konstaterar i sin rapport att den översyn av ströängsfrågan som riksdagen har tillkännagivit för regeringen inte kan anses ha blivit genomförd av regeringen. Han konstaterar vidare att jakträtten numera omtalas som en alltmer betydelsefull aspekt av ströängar men att frågan inte uppmärksammats i offentliga utredningar.⁵⁴

Det har inte ingått i kommissionens uppdrag att utreda frågor kopplade till ströängar och deras avvitrning. Kommissionen har dock i sina kontakter med minoriteten förstått att frågan är fortsatt aktuell och väcker känslor hos minoriteten av att ha blivit orättfärdigt be-

⁵¹ Riksdagens skrivelse 1989/90 nr 209, p. 1.

⁵² Torp. Eivind, Ströängar i *Tolv tematiska forskarrapporter*, SOU 2023:68. Se även Ds 1997:37, s. 20.

⁵³ Riksrevisorernas informationsrapport 1999/2000:2 Avvitrings genomförande och konsekvenser, s. 7, 10–11.

⁵⁴ Torp, s. 24 i *Tolv tematiska forskarrapporter*, SOU 2023:68.

handlad av staten. Frågor om rätten till jakt och fiske är starkt sammankopplade med minoritetens kultur och identitet. Kommissionen bedömer att en grundlig och allsidig utredning av frågan behövs för att återskapa minoritetens förtroende för staten. Regeringen bör därför i nära samarbete med minoriteten och andra berörda ta fram förslag till en utredning av frågan om hur avvittringen av ströängar genomförts i syfte att reda ut rättsliga oklarheter kring rättigheter kopplade till ströängar så som jakt och fiske.

14.10.3 Utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk

Bedömning: Frågan om status som urfolk är förknippad med rättigheter till mark, vatten, jakt och fiske som är starkt sammankopplade med minoritetens traditionella näringar.

Förslag: Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk.

Frågan om minoritetens status som urfolk ligger utanför kommissionens uppdrag. Likväl har frågan dykt under kommissionens arbete. I dag är det endast samerna som är ett erkänt urfolk i Sverige.

Urfolksfrågor, som till skillnad från den nationella minoritetspolitiken i betydande grad handlar om t.ex. rätten till kultur, mark och vatten samt jakt och fiske, hanteras folkrättsligt inom ramen för ILOs konvention (nr 169) om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder från 1989. I denna definieras urfolk som

folk i självstyrande länder, vilka betraktas som ursprungsfolk på grund av att de härstammar från folkgrupper som bodde i landet eller i ett geografiskt område som landet tillhör, vid tiden för erövring eller kolonisation eller fastställandet av nuvarande statsgränser och vilka, oavsett rättslig ställning, har behållit en del av eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner.

Sverige är dock inte part till ILO-konventionen. Sveriges riksdag ställde sig 1977 bakom Kulturutskottets betänkande (KrU 1976/77:43), där det inledningsvis står:

De överväganden som redovisas i propositionen och de förslag som läggs fram utgår från den grunduppfattningen att samer är en etnisk minoritet i Sverige, som i egenskap av ursprunglig befolkning i sitt eget

land intar en särskild ställning. Utskottet ansluter sig till denna grundsyn och anser det värdefullt att den uttalas så klart.

Utskottet refererar till propositionen 1976/77:80 *Om insatser för samerna*. Propositionen byggde i sin tur på betänkandet *Samerna i Sverige. Stöd åt språk och kultur* (SOU 1975:99), som inleddes:

En grundläggande utgångspunkt för sameutredningen har varit uppfattningen att samerna utgör en ursprunglig befolkning, som torde vara lika gammal i Sverige som – eller äldre än – landets majoritetsbefolkning. Samerna är således inga invandrare i modern mening.

I Sameutredningens avsnitt om samernas historiska bakgrund skriver utredningen:

Samerna och svenskarna i övrigt kan anses som två olika folk, vilka utgör motparter under historiens gång. Enligt detta synsätt är alltså samerna ett särskilt folk med sitt speciella levnadssätt, med ett eget arbets- och näringsliv, en egen kultur, eget språk och egna bosättningsområden.

I slutbetänkandet *Nästa steg? Del 2* konstateras att ställningstagandet om samer som ett urfolk i Sverige endast prövats i förhållande till den svenska majoritetsbefolkningen och möjligen till minoriteter som invandrat till Sverige i modern tid. Utredningen konstaterar vidare att förekomsten av andra historiska minoriteter i Sverige helt lyser med sin frånvaro. Någon prövning av huruvida andra grupper i Sverige skulle kunna göra anspråk på urfolksstatus gjordes inte av Sameutredningen. De internationella definitionerna på urfolk utesluter inte heller att kan finnas mer än ett urfolk i ett land.

Frågan om samernas folkrättsliga ställning utreddes av Samerättsutredningen (SOU 1986:36). Inte heller denna utredning kunde se några bestämda rättsverkningar knutna till begreppet urbefolkning. Inte heller berörde den frågan om det skulle kunna finnas fler grupper som skulle kunna komma i fråga som urfolk i Sverige.

STR-T överlämnade 2020 en formell begäran till regeringen om att erkänna tornedalningar, kväner och lantalaiset som urfolk enligt artikel 1 i ILO 169.

I kommissionens arbete har det framkommit att det finns betydande intressekonflikter inom renskötseområdet och att flera inom minoriteten menar att de har en lång tradition av renskötsel, jakt och fiske i området. Många upplever det som problematiskt att Sameetinget har bestämmanderätt i renskötselfrågor som berör minorite-

ten. Bland de som identifierar sig som tornedaling, lantalainen eller kvän finns en önskan om att även denna minoritet med sin månghundraåriga historia i norra Sverige blir erkänd som urfolk i Sverige. Frågan om status som urfolk är förknippad med rättigheter till mark, vatten, jakt och fiske som är starkt sammankopplade med minoritetens traditionella näringar. Regeringen bör därför i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk.

14.11 Uppmaning till andra aktörer

Kommissionen anser att en försoningsprocess måste omfatta en bredd av aktörer som på olika sätt kan bidra till upprättelse och försoning. Under kartläggningen har kommissionen blivit uppmärksam på att det, förutom statliga myndigheter, även finns andra aktörer som har ansvarat för eller haft en roll i assimileringsspolitiken. Kommissionen anser att statliga myndigheter men även andra aktörer som varit involverade i assimileringsspolitiken bör ta initiativ till att granska sitt förflutna. Mot den bakgrunden har kommissionen valt att rikta några specifika uppmaningar till olika myndigheter och andra aktörer. Kommissionen har i denna del tagit inspiration från sannings- och försoningskommissionen i Kanada.

Kommissionens uppmaningar är riktade till främst andra statliga myndigheter som i olika sammanhang förekommit i kommissionens kartläggning då de har haft en roll i assimileringssprocessen.⁵⁵ I flera fall handlar det om att ytterligare efterforskningar behövs för att klargöra det ansvar och den roll en aktör har haft. Detta gäller inte minst Svenska kyrkan samt berörda kommuner och Länsstyrelsen i Norrbottens län som alla har haft en central roll i assimileringen. Även inom områden där det inte finns en direkt koppling till assimileringsspolitiken kan det finnas skäl att vidta åtgärder i syfte att främja minoritetens språk och kultur, exempelvis genom ökad synlighet.

Förutom de aktörer och uppmaningar som tas upp nedan kan det finnas behov även för andra att granska sitt förflutna och den roll de eventuellt kan ha haft i assimileringen. Kommissionen hoppas därför att uppmaningar nedan kan vara en inspiration för fler aktörer att

⁵⁵ Svenska kyrkan var en statlig myndighet under den tidsperiod som kommissionens kartläggning omfattar men är sedan 1 januari 2000 avskild från staten.

granska sitt förflutna. Sådana framtida granskningar bör vidtas i nära samråd med minoriteten.

14.11.1 Svenska kyrkan bör utveckla en försoningsprocess i nära dialog med minoriteten

Uppmaning: Svenska kyrkan bör erkänna kyrkans delaktighet i assimileringprocessen och i nära dialog med minoriteten vidta åtgärder som kan bidra till upprättelse och försoning.

Kommissionen bedömer att Svenska kyrkan har ett ansvar för assimileringpolitiken genom att kyrkan har varit huvudman för skolorna och delaktig i arbetsstugorna. Svenska kyrkan har även bidragit till assimileringpolitiken genom att på olika sätt understödja de rasbiologiska undersökningarna.

Svenska kyrkan bör därför utveckla en fortsatt försoningsprocess i nära dialog med minoriteten. En sådan försoningsprocess bör inledningsvis omfatta en fördjupad kartläggning av Svenska kyrkans roll och agerande i assimileringen av minoriteten. Kyrkan bör belysa sin egen historia och det faktum att verksamheten ledde till övergrepp, initiera en dialog med minoriteten om en officiell ursäkt för det inträffade och i nära dialog med minoriteten genomföra åtgärder som kan bidra till upprättelse och försoning. Svenska kyrkan bör även arbeta generellt för att synliggöra minoritetens språk och kultur, minoritetens kyrkliga traditioner och andlighet samt öka minoritetens delaktighet inom Svenska kyrkan.

Den laestadianska väckelserörelsen blev en motkultur till den officiella kyrkliga religiositeten och utgjorde en andlig fristad där minoritetens språk användes och religiösa sedvänjor praktiserades. Laestadianismen utvecklades till en gemensam arena för minoriteten och samerna som stärkte samhörigheten mellan dessa grupper under en tid när kyrkan motarbetade dem. Det har inte sällan inneburit att det finns en misstro mot Svenska kyrkan hos dem inom minoriteten som tillhör den laestadianska väckelserörelsen. Svenska kyrkan bör därför särskilt uppmärksamma de tornedalingar, kväner och lantalaiset som räknar sig till den laestadianska väckelserörelsen i sina fortsatta samtal om upprättelse och försoning.

14.11.2 Länsstyrelsen i Norrbottens län bör granska sin roll i förhållande till arbetsstugorna och utbildningsinsatserna

Uppmaning: Länsstyrelsen i Norrbottens län bör granska sin roll och ansvar i frågor om arbetsstugorna och de olika utbildningsinsatserna. Länsstyrelsen bör ha en nära dialog med minoriteten om möjliga vägar framåt för att främja försoning och bidra till upprättelse.

Länsstyrelsen i Norrbottens län hade ett ansvar för utbildningsinsatserna i minoritetsområdet med målsättningen att införa svenskt språk och kultur i minoritetsområdet. Länsstyrelsen hade även ett ansvar för arbetsstugorna och de s.k. ferieresorna. Ansvaret för arbetsstugorna vilade inledningsvis på länsstyrelsen och länets landshövding satt med i styrelsen. Länsstyrelsen anordnade tillsammans med andra aktörer resor till svensktalande bygd som syftade till att de finsktalande barnen skulle lära sig svenska.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har onekligen haft en betydande roll i assimileringen och bör därför närmare granska sin roll. Länsstyrelsen bör i detta sammanhang samråda med minoriteten om vilka behov de ser och vilka möjliga vägar framåt som finns för att främja försoning och bidra till upprättelse.

14.11.3 Berörda kommuner bör granska sin roll i förhållande till arbetsstugorna och skolhemmen

Uppmaning: Kommunerna bör göra en allsidig genomlysning av sin roll i förhållande till arbetsstugorna och skolhemmen. Kommunerna bör samråda med minoriteten om vilka behov de ser och möjliga vägar framåt för att främja försoning och bidra till upprättelse.

Nuvarande Haparanda, Övertorneå, Pajala, Gällivare och Kiruna kommuner hade en roll i arbetsstugornas etablering och verksamhet bl.a. genom att vara medfinansierare och genom representation i lokalkommittéer som ansvarade för att välja ut lämpliga barn till arbetsstugan. Från 1930-talet lydde arbetsstugorna under den kommunala barnavårdsnämnden. Lokalkommittéer var enväldiga när det gällde

intagningen och bestod ofta av samma personer som också satt i skolrådet och fattigvårdsnämnden. Barnens placering presenterades som ett erbjudande, men eftersom föräldrarna i realiteten inte kunde ordna skolgången på egen hand kunde erbjudandet uppfattas som ett tvång. Föräldrarna verkar dock inte mer än undantagsvis ha motsatt sig att låta sina barn skickas till arbetsstuga. Samtidigt är det just separationen från föräldrarna som återkommer som en smärtsam erfarenhet för barnen som placerades på arbetsstugorna.

Kommunerna tog 1954 över driften av arbetsstugorna som då började kallas skolhem. Vissa intervjupersoner som började i skolan efter 1954 berättar att det inte längre var lika hårt när arbetsstugorna blev skolhem men att de fortfarande bara fick tala svenska i skolan. Vissa föreståndarinnor fortsatte också med bestraffningar när barnen bröt mot språkförbudet.

Det har inom ramen för kommissionens kartläggning inte varit möjligt att utröna detaljer kring kommunernas roll gällande arbetsstugorna och skolhemmen. De berörda kommunerna bör därför göra en allsidig genomlysning av vilken roll de har haft bl.a. i att sanktionera förbudet att tala meänkieli och finska och i frågan om barnen skickades till arbetsstugan frivilligt eller mot sin och föräldrarnas vilja. Kommunerna bör i detta sammanhang samråda med minoriteten om vilka behov de ser och möjliga vägar framåt för att främja försoning och bidra till upprättelse.

14.11.4 Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor bör underlätta tillgången till arkivmaterial och rikta medel till studier som kan leda till att meänkieli främjas

Uppmaning: Stiftelsen Norrbotten läns arbetsstugor bör på olika sätt underlätta för människor att få tillgång till arkivmaterialet generellt men även specifikt det som berör den egna vistelsen i arbetsstugan. Stiftelsen bör även undersöka möjligheten att rikta medel till studier som kan leda till att meänkieli främjas.

Centralstyrelsen för Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor bildades 1903 med säte i Luleå. Kommissionen konstaterar i kapitel 7 att arbetsstugorna i Norrbotten kom att fungera som en del i försvenskningen genom att barnen fostrades i svenskt språk och kultur. I arbets-

stugorna rådde dygnet runt ett strikt förbud att tala meänkieli och finska. Eftersom barnen tillbringade all sin tid i stugorna, både sin skoltid och sin fritid, blev arbetsstugorna en form av ”totalinstitution”. Uppskattningsvis 5 500 barn var placerade på en arbetsstuga under de 50 år som arbetsstugorna fanns. Den sista arbetsstugan stängde år 1954⁵⁶.

Det kan vara värdefullt för dem som önskar att få ta del av det arkivmaterial som finns om arbetsstugorna generellt men även mer specifikt det material som berör den egna vistelsen i arbetsstugan. Stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor bör därför på olika sätt underlätta för människor att få tillgång till det nämnda arkivmaterialet.

Stiftelsen har enligt sitt reglemente till uppgift att ge studiehjälp till ungdomar från Norrbottens län, företrädesvis från de bygder där arbetsstugor funnits (Arjeplog, Arvidsjaur, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner). Bidrag kan vidare lämnas till studieresor, studiebesök, lägervistelser, kurser och projektverksamhet för barn och ungdom i arbetsstuge-kommunerna. Syftet är att stödja ungdomars utbildning och i övrigt deras sociala och kulturella utveckling.

Stiftelsen bör undersöka möjligheten att rikta medel till studier som kan leda till att meänkieli främjas. Det kan handla om att lära sig meänkieli men även om andra studier som främjar kunskapen i och om meänkieli.

14.11.5 Universitet och högskolor bör göra efterforskningar om sin roll i rasbiologin samt genomföra en minoritetspolitisk strategi

Uppmaning: Universitet och högskolor bör undersöka sin roll i samband med insamling av mänskliga kvarlevor och de rasbiologiska undersökningarna i förhållande till minoriteten. Universitet och högskolor bör vidare granska hur de hanterat kvarlevor från minoriteten och granska om kvarlevor sålts eller donerats vidare till andra institutioner i Sverige eller utlandet.

⁵⁶ 1954 tog kommunerna över kvarvarande arbetsstugor för att användas som skolhem.

Vidare efterforskningar av rollen i rasbiologiska undersökningar och insamling av mänskliga kvarlevor

Kommissionens kartläggning har visat att universiteten och högskolorna har haft en aktiv roll i de rasbiologiska undersökningar och insamling av mänskliga kvarlevor. Flera lärosäten har vid förra sekelskiftet samlat på sig mänskliga kvarlevor i form av bl.a. kranier. I den forskarrapport som kommissionen beställde av Carl-Gösta Ojala konstateras att det inte har gått att spåra någon mer storskalig insamling av mänskliga kvarlevor specifikt inriktad mot minoriteten. Samtidigt är det vedertaget att det funnits intresse för minoriteten inom rasvetenskaplig anatomi och antropologi samt inom rasbiologi.

Kommissionens kartläggning har visat att undersökningar med rasbiologiska motiv, på uppdrag av Stockholms högskola, förekom så sent som på 1950-talet. Det har dock inte gått att fastställa hur vanligt förekommande undersökningarna var och i vilken utsträckning undersökningarna har varit sanktionerade av staten. Med utgångspunkt i att universiteten och högskolorna kan ha dragit nytta av de rasbiologiska undersökningarna kan de anses ha ett ansvar att gottgöra för de kränkningar som minoriteten utsatts för.

Universiteten bör därför undersöka sin roll i insamling av mänskliga kvarlevor och de rasbiologiska undersökningarna i förhållande till minoriteten. Eftersom mänskliga kvarlevor var handels- och bytesvaror under en lång tid, behöver universitet och högskolor granska hur de hanterat kvarlevor från minoriteten och granska om sådana sålts eller donerats vidare till andra institutioner i Sverige eller utlandet.

Genomför en minoritetspolitisk strategi

Uppmaning: Universiteten och högskolorna bör utarbeta och genomföra en minoritetspolitisk strategi så som UHR rekommenderar.

I en studie som publicerades av Universitets- och högskolerådet (UHR) 2018, intervjuades gymnasieungdomar från de judiska, romska, samiska, sverigefinska och tornedalska minoriteterna om hur de ser på högskolestudier. Unga i alla grupper svarar, om än i varierande grad, att de inte skulle uppleva det som problemfritt att vara öppna med sin identitet på högskolan. När det gäller högskolestudier räds ungdomarna, i olika grad, att bemötas av okunskap och fördomar från

andra studenter. En del beskriver även farhågor om att diskrimineras av lärare, till exempel genom lägre betyg. Ungdomar från den tornedalska minoriteten uppger bl.a. att bristen på kunskap om att minoriteten överhuvudtaget existerar som grupp kunde kännas kränkande.

UHR rekommenderar i rapporten alla lärosäten att ha en minoritetspolitisk strategi. I en sådan kan det ingå att högskolorna har proaktiva ställningstaganden mot diskriminering av de nationella minoritetsgrupperna.⁵⁷

Studien visar att det finns okunskap och fördomar mot minoriteten inom högskolorna. Universiteten och högskolorna bör därför utarbeta och genomföra en minoritetspolitisk strategi så som UHR rekommenderar.

14.11.6 Tornedalens folkhögskola bör närmare granska sin roll och sitt ansvar i assimileringen av minoriteten

Uppmaning: Folkhögskolan bör närmare granska sin roll och sitt ansvar i assimileringen av minoriteten. Folkhögskolan bör vidare aktivt arbeta för språkfrämjande insatser, genom att exempelvis utveckla kursverksamheten, skapa digitala och fysiska mötesplatser och möjligheter till förkovran i kulturella och kreativa näringar.

Kommissionen har i kapitel 7 beskrivit hur Tornedalens folkhögskolan blev ett verktyg för att knyta ungdomar i byarna närmare samhörigheten med Sverige genom spridningen av svenskt språk och kultur. Undervisning i svenska var därför mer omfattande på Tornedalens folkhögskola än på andra folkhögskolor i övriga landet.

Kommissionen konstaterar att Tornedalens folkhögskola inte var som övriga folkhögskolor i landet. Från folkhögskolans grundande 1899 och under dess första årtiondena hade skolan en operativ roll i assimileringpolitiken. Folkhögskolan var med om att sprida nedsättande värderingar om minoritetens språk och kultur. Under senare delen av 1950-talet omprövade folkhögskolan sin kulturhierarkiska hållning och skolan blev i stället en plats som förknippades med språkligt och kulturellt uppvaknande.

Kommissionen har kartlagt folkhögskolans roll men inte haft möjlighet att granska skolans roll på detaljnivå. Folkhögskolan bör där-

⁵⁷ Universitets- och högskolerådet (UHR). *Vad kan den svenska högskolan göra för ungdomar från Sveriges nationella minoriteter?* Rapport 2018:4.

för närmare granska sin roll och sitt ansvar i assimileringen av minoriteten. Folkhögskolan bör vidare aktivt arbeta för språkfrämjande insatser, genom att exempelvis utveckla kursverksamheten, skapa digitala och fysiska mötesplatser och möjligheter till förkovran i kulturella och kreativa näringar.

14.11.7 Region Norrbotten och kommunerna bör aktivt synliggöra minoriteten genom Filmpool Nord

Uppmaning: Region Norrbotten tillsammans med kommunerna Arjeplog, Boden, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kalix, Kiruna, Luleå, Pajala, Piteå, Älvsbyn, Övertorneå och Övertorneå bör undersöka möjligheten att på ett aktivt sätt bidra till att minoriteten och meänkieli synliggörs i film och tv-produktion.

Filmpool Nord är ett aktiebolag där tretton av Norrbottens fjorton kommuner samt Region Norrbotten ingår som delägare. De tretton kommunerna är Arjeplog, Boden, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kalix, Kiruna, Luleå, Pajala, Piteå, Älvsbyn, Övertorneå och Övertorneå.

Bolagets två huvuduppdrag är att vara ett produktionscentrum för långfilm, audiovisuella verk och tv-drama samt att vara ett resurscentrum innefattande bl.a. filmpedagogik, barn- och ungdomsverksamhet, talangutveckling, digital utveckling, visning och spridning av film, filmkulturella frågor och biografifrågor. Bolagets lokala nytta är att verka för att produktionerna prioriteras till de kommuner som är ägare, samt att i samtliga länets kommuner tillgängliggöra bolaget som ett resurscentrum. Bolaget ska vidare arbeta med film för och med barn och unga, i skolor och med unga filmare för att utveckla filmintresset och branschens långsiktiga utveckling.⁵⁸

Kommissionen har i betänkandet betonat behovet av att synliggöra minoriteten brett i samhället. Ett ökat synliggörande av minoriteten och meänkieli kan bl.a. främja minoritetens självkänsla och främja språket. Region Norrbotten tillsammans med Arjeplog, Boden, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kalix, Kiruna, Luleå, Pajala, Piteå, Älvsbyn, Övertorneå och Övertorneå kommuner bör därför undersöka möjligheten att på ett aktivt sätt bidra till att minoriteten och meänkieli synliggörs i film och tv-produktion.

⁵⁸ Filmpool nord är. <https://filmpoolnord.se/om-oss/>.